

VABA SÕNA

Nr. 9.

Mai.

1925.

Tallatud teel.

„Nad räägivad oma usust niisuguse ägedusega, nagu puuduks neil õigus.“ (Lichtenberg 1742—1799).

Imelisel kombel lähevad meil iga aasta palava tulekuga usuasjad palavaks. Ajal, kus kümnet ridagi ei taha kirjutada, sõdivad nii, et suled särisevad Tallmeister, praost Põld, prof. Põld ja E. T., rääkimata veel vähematest usumeestest. Appi on kutsutud isegi poliitikategelased. Tõsi, mitte kõik, vaid need, kes seisavad usulisel alusel, või usku kui niisugust tunnustavad. Võitlus protestantismi ümber keeb täiel väerinnal. Ameerikas, kus veel palavam, etendakse koguni „Ahviprotsessi“.

Aga kas maksab selle vabameelse protestantismi pärast nii palju kirjutada ja kõnelda? Kas maksab nii kõvasti küsida ja kosta, nagu seda teeb näit. E. T. „Postimehes“? Sest kui ta õige või koguni ainuõige on — pääseb ta nii kui nii võidule. Üldse: kas maksab kodurahu rikkuda?

4. aastasaja algul, kohe pärast seda kui ristiusk pääsis Rooma riigis võidule, algasid kristlaste hulgas suured rahutused Ariuse õpetuse pärast. Viimati oli sunnitud asjasse segama keiser Konstantin, kelle läkitust maksab lugeda veel praegugi.

„O jumalik arm, milline uudis salvas hirmsasti mu kuulumist, isegi mu sündant! Ma kuulsin et teie hulgas on rohkem lahkhelisid kui neid oli kunagi Afrikas. Kuid, mulle näib, põhjus on täitsa tühine ja ei ole sugugi vaieluste väärt... Sina Aleksander (Aleksandria piiskop) tahtsid teada, mis su preestrid arvasid seaduse ühe küsimuse kohta, isegi ainult täitsa tühise küsimuse ühe osa kohta; aga sina, Arius, kui sa nii mõtlesid, siis oleksid pidand vaikima... Ei oleks olnud vaja ei küsida ega kosta, sest et need on küsimused, mida ei ole mingisugust vajadust arutada, küsimused, mis tekkinud tegevusest, mis kõlbavad paremal juhtumisel annete teritamiseks. Kas on õige teie poolt alustada võitlust vendade vahel tühjade sõnade pärast?“

Muidugi ei tule Eestis 20. aastasajal võtta küsimust nii traagiliselt nagu Roomas, kus riigi hukkumise üheks põhjuseks olid kristlased. (Ferrero, „La ruine de la civilisation antique“).

Prof. Põld seletab, et „n. n. protestantlises voolus on tegemist Saksa vabameelse protestantlise usuteaduse rakendusega Eesti kiriku elusse“. E. T. kinnitab, et „vabameelsus pole sugugi ainult Saksamaalt pärit. Saksa usuteadus on ise äratust saanud muuseas väikesest Hollandist ja Prantsusmaalt“.

Mõlemil on õigus. Muidugi on äratust saanud ka Saksa usuteadus mees-
telt nagu: Spinoza, van Rijswiick, Hooft, le Cann, Descartes, van den Enden,
Pierre Bayle, Montesquieu, Voltaire, Diderot, Rousseau, Holbach, Quinet
jne.

Tõsi on aga ka, et protestantismi hääl on Saksamaa. Sõda, mida meil
praegu peetakse, on seal ammu, ammu läbi sõditud. Ja sellepärast ei ole hu-
vitusega vaadelda, mis arvavad asjast sakslased ise. Võtame näit. Ed. v.
Hartmanni. Oma töös „Die Selbstersetzung des Christentums und die Reli-
gion der Zukunft“ ei poolda ta kuidagi protestantismi. Kõige päält moraali
suhtes. Evangeeliumi kõlblusõpetus põhjeneda tasu ja karistuse pääl. Kuid
üleminek korralikule moraaliile olla siiski võimalik. „Korralikule“ võrreldes
Vana testamendiga. Eetilises suhtes jääda Jeesuse õpetusest vähe järele, mis
tarvitamiseks kõlbulik, ja see tarvitamiseks kõlbulik närbuda sõnades, mille
sügavust ja kandeulatust Jesus ei mõistnud. Vaatamata sellele ei loobuda
vabameelne protestantism ristiusu nimest ja nõuda Jeesusele kui inimesele li-
gikaudu jumalikku austust. Vabameelne protestantism tarvitada kohti piib-
list mitte kui tõendusi, vaid ainult kõne ilustamiseks, umbes nii, nagu paigu-
tatakse parajasse kohta passilik laulusalm. Siin juures nõutakse aga piibli
vastu endiselt piirita aukartust. Sarnase nokitsemisega katsuda protestantism
alal hoida positiivse ristiusuga ajaloolist kontinueeti, mille ta aga ise paran-
damata lõhkunud. Hartmann kinnitab, et vabameelsetel protestantidel pole
õigust nimetada endid kristlasteks, kuigi nad ristitud ja leeritud. Sest Kris-
tust kui prohvetit tunnustavad ka muhameedlased, ja Jumalat, keda palus
Jesus, usuvad ka juudid ja türklased. David Straussil olnud õigus, et „meie“
ei ole enam kristlased. Protestantism ei ole muud, kui ülemineku ajajärk sur-
nud vanast ristiusust moodsatele kultuurinõuetele, ja selle pärast olla protes-
tantism täis vastolusid oma sünnist surmani. Protestantismi põhimõte viib ta
enda hävitamisele. Nii kirjutab Hartmann juba 50 a. tagasi.

Kuda seisavad siis usuasjad Saksamaal praegu? Siin anname sõna
Preisi endisele haridusministrile Konrad Haenisch'ile. Saksamaa olla lõhutud
kahte vaenulisse leeri, kes valmis kodusõjaks: ühel pool usklikud, teisel pool
uskmatad. Viimaste juures olla lugupidamine vanast usust möödas. Möödas
teaduse kolmes tõsises fakulteedis ja tehnikas ülikoolides, sest teoloogia fakul-
teeti teadusega ühendusse viia võib veel ainult palgatud usuteadlane. Möödas
on endise usuga ka kunstis. Tõsi, usulisi asju maalitakse, modelleeritakse ja
komponeeritakse nii kui ennegi, aga pääasjalikult tellimise pääle. Möödas
seltskonnas, kes usuliste küsimuste üle enam ei vaidle, ka enam ei lobise.
Möödas koduses elus: sääl on keskseisuse üldine arusaamine, et maksmine
kirikule selle osavõtu eest sündimisest, abiellumisest ja surmast ei ole muud,
kui koormav mälestus endisest ajast; on nii kaugele jõutud, et surnu matab
surnuid. Möödas kaubanduses ja tööstuses: kaupmehed naeraksid, kui neilt
nõutaks, et nad kaupade vahetusel mõtleksid millegi muu, kui ainult oma
maise kasu pääle.

Peab arvama, et Haenisch praegusaja seltskonda ja selle meeoleu tun-
neb. Ja kui nii, siis vaja teha sellest järeldused.

Meid huvitab vähe küsimus, milline on „vabameelse“ protestantismi tu-
levik. Kas saab sel olema võrrendiline edu, või leiavad veel järeljäänud usu-
eided- ja taadid „põhja, mis nende ankurt kinnitab“ adventismis, baptismis.
või milleski muus. Oleks ju ülekohtune nõuda, et meie papid peaksid loo-
buma kõigest sellest, mis neile „usk“ seni annud. Kui juba pea iga usuvend,

keda naised ligitükkivuse pärast enda hulgast välja heitnud, endale kähku uue õpetuse ja kooskäämise koha soetab, siis on ju suuremale jaole „usumeestele“ täitsa ükskõik, kes neile kätte annab kirikumõisad ja muud vastavad mõnused. Sündis ju omal ajal üleminek isegi katolitsismist luteruse õpetuse juurde meil pea ilma valuta. Või ei osanud papid nina tuule poole hoida näit. okkupatsiooni ajal? Julgeme oletada, et kui näit. hiljutise seadusega kirikumõisad oleksid antud ainult protestantidele, siis oleksid protestandid rasu päält enamuses. Meie pastoritel puudub see otsekoheus, julgus ja järjekindlus, mida võime leida kas või säätsamast Saksamaalt, kust pärit protestantism. Näit. endine pastor Göhre, kes ligi 60 aastasena heitis seljast vaimuliku riü ja oma raamatus „Der unbekannte Gott, Versuch einer Religion des modernen Menschen“ kirjutab seda, millele võib alla kirjutada iga mõtleja inimene. Küll unistab ka Göhre uuest religioonist ja uuest Jumalast, aga ta ei ole enam kristlane. Ta teab, et Jesuse õpetus ei ole midagi muud, kui ammu surnud juutide ja greeklaste igivana ilmavaade. Nii katoliku kui evangeeliumi eetika on teisest ilmast, mis moodsat inimest enam ei huvita. Kristlaste terve Jumalaõpetus ei ole praegu enam mitte midagi muud, kui tühi pähel. Samuti ei ütle enam midagi Jeesuse õndsakstegev õpetus. Ühe ainsa käelligutusega liikkab praegusaja inimene selle kõige oma laualt. Midagi, aga mitte midagi ei ole tal sellega pääle hakata: Ei patu, igaviku ega ristimisega. Kristlus ja kirik elavad ainult veel varjuelu. Meieaja inimesele kõlab õpetaja jutlus kui võõras, äraunustatud keel. Lahkudes kirikust tunneb ta ainult tühjust ja igavust.

Nii seltskondline kui teadusline lugupidamine vaimulikkudest on langedud. Neid tarvitatakse veel kui tseremoniimeistreid pidulikkudel ja kurbadel sündmustel. Täitsa mahajäetuna hoiab kirik kramplikult kinni riigist. Katoliku kirik katsub end päästa kivistumisega, mida jälgib igatsevalt protestantism. Aga ka vabameelne protestantism seisab pankroti lävel. Ükskõiksus kiriku vastu kasvab kibedaks vaenuks ja vihkamiseks. Kristluse saatus on otsustud, mida enam ei muuda ükski taeva ega maa vägi. Ta jõud on otsas; looduse igavene seadus on maksev ka siin. Tõsi, ta võib harimatute juures veel edasi hingitseda, nagu kord paganluski. Praegu elab kristlus üle juba paganiseerimis-protsessi.

Göhre otsib ja ehitab uut religiooni ja Jumalat. Huvitav on aga, et ta kohe tunnustab, et usk sellesse tundmata Jumalasse võib olla ainult subjektiivne, mitte dogmaatiline. Religioon on anne, mis omane ainult ühe osa inimestele. Igaiüks ei ole musikaalne ja seega ei saa igaiühte sundida maa pääl või taevas halleluja laulma. Järjelikult ei ole usk Jumalasse kellegile sisse sündinud, ja võib olla aus, avitaja ja hää ka religioonita.

Ei toetaks riik kõigi abinõudega üksikkude harjumusi — oleks uskmatud vist juba praegu enamuses. Võimukandjad on aga pimedad seda nägema. Need — mitte ainult monarkilised — kardavad ikka veel saagida oksa, millel istuvad: pimedat alistumist igasugusele autoriteedile. „Usk tuleb rahvale jätta“. Nimelt rahvale. Valitsejate kasuks ja hõlbustuseks. Seda häbemata lauset korratakse ühel või teisel kujul juba mitu aastasada. Aga ka see poliitiline usutunnistus on end üle elanud. Võib ütelda: ülemale kümmele tuhandele (meie oludes vast paarisajale) peab jääma usk, et usk peab lihtrahvale jääma. Nii Göhre.

Ajaksid meie protestandid ligikaudu samasugust juttu, siis võiksime nendega käed pea kokku lüüa. Seni aga kui nad ikka veel targutavad „risti si-

sust“, ihu ülestõusmise asemel nüüd juba vaimu ülestõusmisest ja usuvad, et nemad olla see „Jeesu haljas oks“, — seni ootavad nad asjata, et „kõik teadlikumad inimesed koguksid protestantliste ühisuste ümber“ ja et „möödunud kirikupäev peaks viimaks ometi panema liikuma teadlikuma osa meie haritlaskonnast, kes seni usuelu ja kirikuküsimuste korraldamisel on suurelt osalt passiivse päältvaataja osa etendanud“. Teadlikumad inimesed jäävad ka edaspidi passiivseteks päältvaatajateks. Ootame enne ära, kuda J. Tõnisson, K. Päts, A. Tamm, L. Johanson ja teised kõnekoosolekutel sügise poole nelipühi vaimu veel kord lehvima panevad.

Aga halb, väga halb olla ka protestantide arvates meie usuelu. Iga sammu päält haigutada külmus ja leigus. Kirik olla saanud tagurluse kantsiks, tema õpetuslused ja kivinenud vormid olla hingusele minemas jne. jne.

Meie arvame ligikaudu sedasama. Aga meie ei usu päästmist ka protestantidelt. Ja õieti sellepärast käesolev kirjutus.

Neil puudub pääle muu tõsiste reformaatorite hoog ja leplikkus teisitimõtlejate vastu. Tuletagu hr. Th. T. meele kas või oma kõnekoosolekut „Estonias“ 17. veebr. 1921. a. kus ta F. Nietzsche teose eessõna autorile väiklaselt kallale tungis ainult selle eessõna pärast. Ja sama hr. Th. T., kes Riigikogus „mitte kui kiriku esitaja, vaid kui rahva asemik“, leiab sääli, et kiriku lahutamiseks riigist sugugi kiiret ei olla. Ikka veel ei olla kiiret! Aga see on ju ka teiste pastorite arvamine!

Protestantline liikumine ja selle juhid ei vääri praegu „toetust, mida nad haritlaskonnalt ootavad. Tervet seda „võitlust“ ei tule võtta „tõsiselt“. Ei saa ju võtta tõsiselt kelkimist, et õp. Kuljuse labane jutlusekene olla „peenikene kunstitöö,“ või et protestantismi kohal kohiseda nelipühi vaim.

Koostöökis teisitimõtlejatega on vaja ka rohkem leplikkust ja külmaverd, kui seda on olnud meie protestantidel seni. Tuletagu nad meele kas või Sudermanni „Jaaniöö“ vaatust, kus pastor pääle iniseneri „paganlikku“ kõnet viimasega rahulikult klaasid kokku löi, leides et ka inseneri paganlus mahub Jumala igavesse riiki. Kui protestantidele vastuvõetav on ka näit. Upsala ülempiiskop Söderblomi seisukoht, et võib olla vaga ka ilma usuta Jumalasse („Vaba Sõna“, juuni 1925), siis ehk saavad vabausulised nendega edasi kõneleda.

On juba aeg loobuda ka meil juutide Jumalast ja teha risti pääle rist.

M. Juhkam.

Hiina revolutsiooni põhjustest.

Schanghai segaduste algul säält laialisaadetud teated ei lase liikumise põhjusi mitte selgelt paista. See on arusaadav, sest nende teadete allikaks on eestkätt Inglise ning Jaapani kapitalistlike ajakirjanduse teadetebürood ning kaastöölised. On iseenesest mõista, et süü selles valgustuses hiinlaste pääle langeb, kuna võõrad, väljamaalased, nagu kannatajad tallekesed paistavad, kellele hiinlased ülekohtu teevad ja kelle huvide kaitseks mitte ainult võõraste eneste kohalik politseivõim sõjariistadega platsi ei astunud, vaid ka Inglise ning Jaapani sõjalaevad on platsis, annavad „mässajate“ pääle tuld, kuna kontsessioonide omanikud suurriigid Hiina valitsuse segaduste eest vastutavaks teha tahavad, olgugi et segadused, mis revolutsiooniks paisuda ähvardavad, just kontsessioonäride eneste süü läbi tekkinud on.

Kes neid asju on jälginud, teab, et võõraste suurriikide n. n. „kontsessioonid“ muud midagi ei ole, kui Hiina võimudelt väljapressitud lubadused selleks, et võõraste suurriikide kapitalistid oma vabrikutes ja ettevõtetes Hiina töölisi ning rahvas ilma takistamata välja kurnata võiksid. Nüüd näib aga, et Hiina rahvas osalt ärkamas on ja et ta mitte kõike enam ilma sõna fausumata ära kannatada ei taha, vaid ta katsub vastu panna.

Juba kolm nädalat enne Schanghai rahutuste teadete Euroopasse jõudmist tehti VII. Töökonverentsil, Genfis ettepanekuid Hiina töötin-
miste asjus. Jaapani töölise esitaja, Bunji Suzuki, pani ette, Rahvus-
vaheline Töötoimkond peaks samme astuma, et Hiina poolt täisarvulik saat-
kond Töökonverentsile ilmuks, kuna sel teel võimalus avaneks, Hiina töölise
esitajalt säälsete töötingimuste ja säälse olukorra üle otsekohe ja kindlaid
andmeid saada. Ettepaneku tegija rõhutas, et teised tööstusmaad võistluses
Hiina tööstuse produktidega kannatavad, sest et Hiina töölised võimatu vilet-
satel tingimustel ja sõna tõsisel mõttes näljapalgaga eest tööd peavad te-
gema, mille tõttu säälsed kapitalistid Hiinas valmistatud kaupu odavamini
müüa võivad, kui teiste maade töösturid. Inglise töölise esitaja Poulton
ütles oma ettepanekus sõnasõnalt:

„29. mail 1923 otsustas Hiina valitsus uut vabrikuseadust välja anda, mil-
les määrati, et vabrikutes alla 10 a. vanade poisslaste ja alla 12 a. vanade
tütarlaste töö keelatud pidi olema, kuna alla 14 a. vanad lapsed üle 8 tunni
päevas tööd ei pidanud teha tohtima.

Schanghai kogukonna valitsus seadis selsamal ajal n. n. lastetöö
komisjoni ametisse, kes seda küsimust uurima ja ettepanekuid tegema
pidi. Selle komisjoni aruandest on näha, et juba 6 a. vanadusest pääle lapsi
tööl on leitud, kes päevas 12 tundi ja isegi üle selle tööd peavad tegema. See
komisjon on soovitanud, et lastel ajutiselt 10 a. vanaduses tööd teha lubataks
ja nimelt selle eeldusega, et see vanaduse alammäär nelja aasta pärast 12 a.
pääle tõstetaks; edasi, et lastel alla 14 a. mitte üle 12 tunni päevas tööd ei
nõutaks, ja et üks tund sellest ajast sunduslikult puhkeajaks oleks. Neid ette-
panekuid ei ole kinnitatud, midagi sellesarnast ei ole teoks tehtud.

Sellepärast on soovitav, Rahvusv. Töötoimkonnale ülesandeks teha, Hiina
valitsusega ja teiste riikide valitsustega, kellel Hiinamaal kontsessioonid on,
läbirääkimisi pidada ja läbi viia püüda, et laste töö Hiinas ruttu ja mõjuvalt
ära keelataks.“

Poulton võttis oma ettepaneku tagasi, nõndasama ka Suzuki, sest et
Hiina valitsuse esitaja seletused ettepanekute tegijaid sel määral rahuldasiid.
Lühidalt kokkuvõttes ütles Hiina valitsuse esitaja:

„Hiina valitsus tahab 1923. a. 29. mai määrused kindlasti maksuma panna.
Seks otstarbeks nimetas valitsus juba eri töö järevalve ametnikud, kes töös-
tusmaakondadesse ametisse lähevad, ka Schanghai tööstuspiirkonda. Nendel
ametnikkudel on eriti ülesandeks, väljamaalaste kontsessiooni ametivõimu-
dega ühendusesse astuda ja, kus tarvilik, parandusi läbi viia püüda...“

Omas kõnes püüdis Hiina valitsuse esitaja, härra Tang-Tsai-Fou,
laste tööd, mida ta mitte ei salanud, nõnda ilmsüütaks ja perekondlik-südam-
likuks kujutada, et arvama pidi, Hiina emad viia oma lapsed vägisi fabri-
kuse kaasa ja tööandja vabrikant lubada seda „perekondlikke tundeid“ kõr-
geks pidades. Nüüd aga, kus mässulised streigid lahti puhkenud ja kus kapi-
tal isalikke tundeid püssikuulide läbi avaldab, ulatavad ka teistsugused tea-

ted maailma, ning laste töö ja tööliste väljakurnamine ilmub veel palju metsikumana, kui Töökonverentsil teada saada võimalik oli.

Ameerika kapital, nagu näha, ei ole Hiina sündmuste juures nõnda seotud, nagu nimelt Inglise ja Jaapani oma. Sellepärast võivad ameeriklased enestele erapooletut mõtteavaldust lubada, sest et see neil palju ei maksa, ehk koguni tululik näib, sest et neil oma võistlejaid — inglasi ja jaapanlasi — nõnda võimalik on tõsiselt, s. o. halvasti valguses näidata. Nõnda saab aga maailm mõndagi tõtt kuulda. Vähestest tõevärvilistest teadetest on raske, liikumise suurusest ja sügavusest täielikku pilti saada. Kuid nõnda palju näib kindel olevat, et mitte ainult vabrikutöölised keemas ei ole, vaid eriti ka rahva valgustatum osa, haritlased ja üliõpilased, isegi kaupmeeste ringkonnad ja sõjavägi. Ärksamad hulgad suure rahva seas on rahvusliselt iseteadvusele jõudmas ja tung, võõraste ülevõimu alt vabaneda, on laialine ning kasvamas. Kuid sellest hoolimata näib veel varajane olevat, ühiselt arenenud sihtidest ja vaadetest kõnelda, ainult „loomusumiline tung“ näib ühine olevat, et „nõnda enam edasi kesta ei või...“ On teada, et liikumine Schanghaist kiirelt laiali lagunes Hong-Kongi, Mandshuriasse ja mujale. Et kommunistide kihutusele siin laialine tegevusvõimalus avanes, on isenesest arusaadav. Aga tervet liikumist kommunistide arvele panna, on enam kui lapsik. Loomulikult toetavad kommunistid revolutsioonilist liikumist, ja väga võimalik, et mässajad oma Euroopa sõjariistad, mis neil öeldakse olevat, säält poolt saanud on. Väga arusaadav, et kommunistid mujal revolutsiooni tuld õhutavad ja sellega Schanghai liikumist hõlbustada katsuvad, kuna valitsus oma vägesid mujale juhtima, s. o. Schanghaist ära tõmbama peab.

Teated väljamaalaste ülepää-kaela põgenemisest ja sõjalaevadel varju otsimisest tunnustavad, et revolutsiooniline liikumine laialine ja väga tõsisel iseloomu on, kuna aga ka seda ei või unustada, et võõrad üldise korralageduse tõttu selge ülevaate on kaotanud ja selle tõttu pimesi põgenevad.

Ameerika ajakirjandusest leiame ka teateid eelpool nimetatud Schanghai lastetöö uurimise komisjoni üle, ja nimelt, et selle komisjoni liigeteks ka vabrikandid on, millest järeldada võib, et selle komisjoni aruanded mitte ühekülgsed ei või olla.

Selle komisjoni teadete järele töötavad Shanghai n. n. kontsessioonide piirkonnas 22.500 last alla 12 aasta vanused 12 tundi ja rohkem päevas. Töö juures on lapsed püsti jalul, tervislikud olud võimata viletsad. Lapsi tööle muretsevad vahemehed maakondadest, kes selle talituse eest 4 dollari tasu pää päält saavad, kuna laste vanematele iga lapse eest kuus 2 dollari tasuks makstakse. Lapsed ise ei sa mingisugust palka.

Kui seesugune lastetöö väljakurnamine kapitali kasuks mainitud komisjoni aruannete läbi avalikuks sai ja komisjon mõnesuguseid parandusi soovitas, siis astus Inglise kapitalistline ajakirjandus ka kõige pisemate paranduste vastu välja ning püüdis tõendada, et ei olla moraalne, vaeste kulide lastel tööd teha keelata, mille eest nende vanemad — olgugi väikest — tasu saavad...

Üks Ameerika naiskirjanik, Agathe Harrison, kirjeldab oma isiklistest muljetest, mis tema ühel öösel kell 3 Schanghai ühes suuremas kudumisevabrikus käies saanud. Pilt olnud nõnda kurblik-kole, et see temale unustamata meele jäävat. Töölised — mehed, naised, lapsed olnud tööst nõnda väsinud, et nad vaevalt jalge pääl seista võinud, õhk täis tolmu, higi, mustuse ja masinaõli haisu, masinate all õli ja tolmu sees tööliste vilets söök. Koridorides lamavad vinnalapsed, nagu segi paisatud — magajad ning ärkvel

väherdajad... Kirjanik hurjutab seda XX aastasaja häbiplékina ja tuletab meele, et inglased Kristusest ja ristiusu armastusest kõnelda ja kirjutada armastavad, aga kõik selle ära unustavad, mis nende eneste silma all Kristuse armuõpetusele vastu silmi lööb...

Teine ameeriklane, Wipps, kirjeldab muljeid suuremas Schanghai siidikudumise vabrikus: et siid hää saaks, peab õhk tööruumides kuum ja niiske olema. Sellepärast ei või uksi-aknaid avada, ega õhku vahetada. Ruumid haisevad niiskest siidist ja inimese higist, masina õlist ja kõiksugu mustusest. Siin teevad inimesed läbisegi tööd — mehed, naised ja lapsed — siin nad söövad oma näljatoitu ja siin nad magavad segi — nõndasama mehed ja naised, noored ja vanad, suured ja väikesed: pinkidel, põrandal, nurkades pühkmete otsas ja kus iganes ruumi on...

Niisugused on Hiina tööliste töötingimused Schanghais ja igal pool n. n. kontsessiooni piirkondade, s. o. väljamaalaste vabrikutes, niisugused on elutingimused, mis viimaks isegi hiinlastel väljakannatamatuks said ja mis verised streigid välja kutsusid.

Need kirjeldused on iseäranis sellepärast väga tõenäolised, et nad töötingimusi ja laste väljakurnamist niisamasuguses pildis kujutavad, nagu me vastavatest kirjeldustest leiame, mis vabrikutööliste elu, laste väljakurnamist Inglismaal ja ka teistel tööstusmaadel saja aasta eest kirjeldavad, ainult et see tänapäeval Hiinas veel põlastavam näib olevat.

Kui me Ameerika ajakirjanduse teateid uskuda ei tahaks, sest et sellel oma põhjused olla võivad, inglaste ning jaapanlaste pattusid suurendatult näidata, siis ei tarvitse meil ometi selle juures kahelda, et ka Schweitsi kodanline ja ametlik teadetebüroo tõtt ei räägiks. See aga kinnitab ka ameeriklaste teated.

Schweitsi telegraafi agentuur avaldas 12. juunil alljärgneva ametliku kirjelduse:

Kurblikud sündmused Shanghai rahvusvahelises kontsessioonide piirkonnas on Hiina rahva hirmu ning ahastusega täitnud. Tõsiasjad on ajakirjanduse büroode poolt mitmesugustel põhjustel võltsitud. Kuna võltsitud teated sündmuste ülekohut ikka veel suurendavad, on päälegi karta, et selle läbi uus konflikt hiinlaste ja võõraste vahel tekkida võib, peame meie oma kohuseks, sündmusi kogu ilma ees nõnda valgustada ja edasi anda, nagu nad tõepoolest olid. Kõik, kes meiega sellepoolest ühes arvamises on, et rahvusvaheline kokkulepe ja õiglus jalule seadida tuleksid, ei või sellest tähelepanemata mööda minna. Tõsiasjad on selged ja lihtsad.

Hiina töölistes nõudsid jaapanlaste puuvillavabrikutes — Tsingtaus ja Schanghais — palgakõrgendust ning selle tagajärjel tekkisid streigid. Jaapanlaste poolt lasti üks streikija ilma mingi põhjuseta surnuks. Selle tööre teo vastu protesteerides käis salkkond noori hiinlasi, mõlemist soost kõrgemate koolide kasvandikud 30. mail Schanghai uulitsatel ümber. Pääle lendlehtede ei olnud nendel noortel inimestel midagi sõjariistaks käes. Rahvusvahelise kontsessiooni piirkonna politsei, kes täies ulatuses Inglise võimkondade kontrolli all seisab ja Inglise konsuli käsutada on, pidas tarvilikuks, meelevaldust takistada ja vangistas isegi üliõpilasi, kes sellest osa võtsid. Selle järel ilmusid teised üliõpilased politsei juure ja nõudsid oma seltsimeeste lahtilaskmist. Politsei ei täitnud seda nõudmist, vaid käsutas, et üliõpilased laiali läheksid. Kuna seda politsei nõudmist ei täidetud, käskis üks Inglise politseiülem tuld anda („Shot to kill.“). Kuus noort

inimest jäid surnult maha, kuna üle 40 raskelt haavata said. Sellest hoolimata jätkasid noored hiinlased meeleavaldusi ja Inglise politsei tarvitab vähemalt nädalapäevad harilikke ning masinapüssisid hiinlaste pääle laskmiseks. Surnute ja haavatute arv ei ole täiesti kindel, aga enam-vähem ustavate teadete järele kõneldakse vähemalt 70 surnust ja 300 haavatust. Need on kõik hiinlased, mitte üht ainust inglasi või teist võõrast pole nende hulgas.

Nõnda see ametlik Schweitsi teadaanne. Need tõsiasjad peavad Inglise ja Jaapani kapitalistidele küllalt teada olema, siiski ei leia nemad eneste juures süüid, vaid süüdi on ka siin — vene kommunistid oma maailma revolutsiooni kihutusega. Nad ei taha seda tunnustada, et siin ainult süüdi võib olla kapitali ilma armuta inimeste väljakurnamine, mis nõnda kaugele läheb, et isegi näljaga ning kõigi kannatustega harjunud hiinlased tõrkuma hakkavad ja vastu panevad. Ja kui Vene revolutsionäärid siin Hiina tärkavale revolutsioonile appi tõttavad, siis on see täiesti loomulik ja arusaadav.

Kui 1919. a. Versaille's rahuleping sobiti, siis kutsuti Rahvusvaheline Tööorganisatsioon ellu, mille põhjenduseks selle põhiseaduse sissejuhatuses alla kriipsutatakse, et rahvusvahelise rahu alalhoidmiseks ja kindlustamiseks vaja on tööliste töö- ja elutingimisi kõigil mail parandada ja tööliste inimlikku elu võimaldada. Hiina sündmused on uueks tunnistuseks, et see põhimõte, mis sääl üles seati, õige on. Õnnetuseks ei ole seda aga Hiinas tähele pandud, ega taheta seda ka mujal tarvilikul viisil tõeks tunnustada! Hiina sündmused peaksid hoiatavaks õpetuseks olema: „Kes tuult külvab, see tormi lõikab“.

M. Martna.

Sugemeid eestlaste aju kaalust.

Eestlaste aju kaalust pole meil olemas peaaegu mingisuguseid kirjanduslisi andmeid, kui nende hulka mitte võtta 5 juhust Weinbergi töös: „Die Gehirnwindungen bei den Esten“.

Vaatamata juba kauemat aega kestvate lahastuste peale patoloogia ja kohtuliku arstiteaduse instituutes, on ainult paari viimase aasta vältel viimase nimeetatud instituudis läbi viidud surnute ja nende üksikute organite resp. aju kaalumist. Ka teistes linnus ei toimetata organite kaalumist. Nii on siis kohtuliku arstiteaduse instituudi lahangute aktid praegu ajude kaalu suhtes ainsaks allikaks. Kahjuks pole aga võimalik olnud kõiki neid andmeid kasutada, sest kaalumisel on täpsusele vähe rõhku pandud. Nii on ajud kaalutud ühes pehme kelme tursega, kuigi viimast lihtne on kõrvaldada pehme kelme ärarebimise ja käsnaga kuivatamise teel, või viimase asemel aju lihtsalt taldrekul 10—15 minutiks seisma jättes. Sel teel väheneb ajukaal sageli kuni 100,0, keskmiselt aga 25,0—35,0 gr. Kõik säärased ajud, nagu üldse ka tursunud ja veriküllased, on jäänud arvestamata. Samuti ei ole arvestatud vigastatud ja makroskoobiliselt patoloogilised ajud.

Ajud on kaalutud, nagu juba mainisin, värskest ja koos pehme kelme ja arachnoidea'ga. Viimased kaaluvad kokku keskmiselt meestel 56,0 ja naistel 49,0 (Gladstone).

Loetletud asiolude tõttu oli ligi 350 täiskasvanud eestlase ajust võimalik arvestada ainult 225, neist 156 mehe ja 69 naise aju. 225 aju hulgas on umbes 17 isiku aju, kelle kohta on teada, et nad vaimliselt ebanormaalsed olid; ajus.

Tabelis nr. 1 on eelmainitud 225 aju kaalu kokku võetud ja jaotatud 50 grammi raskuse differentsi, soo ja vanuse järele 20—40. a., 41—60 a., 61—80 a. ja need, kelle vanadus teadmata (vähimuse järele otsustades kõigub viimaste vanus 20—60 aastate vahel, enamuses 50—60 aastased).

156 mehe aju keskmine kaal on 1413,0 ja 69 naise aju oma 1271,0. Võttes meestele normi keskarvuks 1400,0 ja naistele 1250,0, leiame, et üle selle piiri tõuseb aju raskus 20—40 a. vanustel (I) 58%, 41—60 a. (II) 50,9%, kokku tõuseb üle selle piiri 20—60 a. vanustel (IV) 54,1%; 61—80 a. vanustel (V) ainult 47,5% ja kõigil 156 juhusel kokku 53,1%; nii siis väheneb vanuse suurenedes üle 1400,0 raskete peaaegade % järjekindlalt I lahtrist — V lahtrini: 58% — 50,9% — 47,5%; keskmine % on 53,1.

Tabelis nr. 2 näeme, et Hesseni sakslastest on vastava ajukaaluga 48,2%.

Tabel nr. 2.

Ajukaal ja rahvus.

R a h v u s	Sugu	Üldarv	%									
			Kuni 1100 gr.	1101 kuni 1200	1201 kuni 1300	1301 kuni 1400	1401 kuni 1500	1501 kuni 1600	1601 kuni 1700	1701 kuni 1800	Üle 1800 gr.	
			%			%			%			
Eestlased (Madisson)	mehed	156	—	3,2	16,7	26,9	28,8	17,6	5,8	1,3	—	
Hiinlased (Buschan)	mehed	108	—	1,9	5,7	27,8	31,5	25,9	6,4	—	0,9	
Hesseni saksl. (Marschand)	mehed	448	—	3,2	16,3	32,3	29,0	17,7	1,3	0,2	—	
Neegrid (Dr. Lamb)	mehed	42	—	9,2	21,6	31,8	22,8	9,2	4,4	—	—	
Eestlased (Madisson)	naised	96	1) ¹⁾ 10,1	18,8	36,2	24,6	10,1	—	—	—	—	

Madalamaks meeste aju raskuseks peab Marschand 1200,0. Allpool seda piiri on eestlaste ajudest 3,2% nagu sakslastelgi. 77% ajudest asetseb raskuse piires 1251,0—1550,0; üle 1251,0 on meil üldse 90,0% ajudest. Meie arvates tuleb pidada ajusid alla 1251,0 täisk. meest. kergeks, seda rohkem, et ajusid alla 1201,0 meie andmeil ei leidu meestel vanuses 20—60., vaid ainult alates 61 a. peale; viimast nähtust peame seetõttu vanadusega seletatavaks. Võib olla, et suurema ajude arvu juures alla 1201,0 raskusega ajusid ka alla 61 aastaste meeste juures ette tuleb. Praeguste sugemete järele tuleb pidada eesti soost täisksavanud meeste ajusid alla 1251,0 kergeiks, ning eriti kergeiks alla 1201,0; esimesi on 20—80 a. vanuses 9% ja teisi (60—80 a.) vanuses 3,2%.

Naiste ajude kaalu tavalisteks piireks peab Marschand 1101,0—1400,0; üle selle piiri tõusva kaaluga ajusid tuleks pidada raskeiks ja raskusega alla 1101,0 kergeiks. Selle järele oleks raskeid ajusid naistel I vanuses 6,4%, II vanuses 22,7% (keskmiselt 11,7%), kuna vanuses üle 61 aasta meie 9 juhusest ükski ei oma aju raskust üle 1400,0. Keskmiselt oleks siis raskeid ajusid 10,2%.

1) raskus 1000—1100 gr.

Kergeid ajusid oleks I vanuses 9,7%, II van. 13,6%, teadmata vanuses 14,3%. Keskmiselt oleks kergeid ajusid 10,1%.

Võrreldes meeste ajukaalu naiste omaga, näeme, et meeste juures tuleb ajusid alla 1200,0 — 3,2%, naistel aga ümarguselt 29%, s. o. 9 × rohkem; üle 1400,0 kaalub meeste ajudest 53,1%, naistel aga 10,2%, s. o. ümarguselt 5 korda vähem.

Üldiselt on naiste ajukaal 50,0 järele võetuna meeste omast kolm astet allpool ehk ümarguselt 150,0 kergem. Keskmise naiste aju kaal on meeste omast eestlaste juures: 1413,0 — 1271,0 = 142,0 kergem.

Võrreldes eestlaste keskmist ajukaalu teiste rahvaste omadega, saame järgmise pildi:

A u t o r *)	R a h v u s	Mehed	Naised
Krause . . .	Hannoverlased	1461,0	1341,0
Krause . . .	Sakslased	1424,0	—
Krause . . .	Inglased	1422,0	—
Arnold . . .	Baadenlased	1431,0	1312,0
Reid . . .	Schotlased	1424,0	1262,0
Peacock . . .	Schotlased	1423,0	1273,0
Madisson . . .	Eestlased	1413,0	1271,0
Sims . . .	Inglased	1412,0	1292,0
Tiedemann . . .	Baadenlased	1412,0	1246,0
Quain . . .	Inglased	1400,0	1250,0
Jasply . . .	Prantslased	1358,0	1230,0
Hoffmann . . .	Helveetslased	1350,0	1250,0
Bergmann . . .	Hannoverlased	1372,0	1272,0
Blosfeld . . .	Venelased	1346,0	1195,0
Krause . . .	Leedulased	1319,0	—
Neisbach . . .	Ungarlased (sõdurid)	1296,0	—
Neisbach . . .	Slaavlased „	1321,0	—

Nii seisavad siis eestlased aju keskmise kaalu poolest, nagu tabelil ka näeme, väga ligidal sakslastele ja inglastele ja palju kõrgemal prantslastest, helveetslastest ning eriti slaavlastest (venelastest) ja ka ungarlastest. Näib nagu oleksime meie ligidalt sugulased anglo-saksidega.

Aju raskus arvatakse olenevat keha pikkusest, raskusest jne. Kui tõsi oleks, et pikemal inimesel on raskem ja lühemal kergem aju, siis peaksid suhted mitmesuguste ajude raskuse ja keha pikkuse vahel enam-vähem ühesuursed olema. Ajukaalu ja kehapikkuse suhtumise selgitamiseks jagame iga üksiku aju kaalu grammides vastava isiku keha pikkusele tsentimeetrites. Seejuures saadud suhe kõigub 6—10.

*) Tabel on kokku seatud Vierordti andmeil.

Tabel nr. 3-A. Ajukaalu ja kehapikkuse suhted.

Sugu	Üldarv	1		2		3		4		5		6		7		8		Kesk- m. ajukaal					
		6,1—6,5	arv	0/0	6,6—7,7	arv	0/0	7,1—7,5	arv	0/0	7,6—8	arv	0/0	8,1—8,5	arv	0/0	8,6—9		arv	0/0	9,1—9,5	arv	0/0
Mehed	120	1	0,9	2	1,8	14	11,6	21	17,5	36	30,0	31	25,8	11	9,1	4	3,3	8,3					
Naised	61	1	1,6	5	8,2	9	14,7	18	29,5	14	22,9	8	13,2	4	6,5	2	3,8	8,0					

Tabelis nr. 3 on 120 mehe ja 61 naise aju liigitatud selle suhte alusel; iga üksiku liigi vahe on 0,5, alates 6,1 ja lõpetades 10. Suhte suurus oleneb seejuures nimetajast (aju kaalust) kui ka lugejast (kehapikkusest); kui aga nimetaja ja lugeja suurenevad või vähenevad võrdselt, siis suhe ei muutu. Suhte muutumise tõttu aga 6—10 tuleb järeldada, et üksikute inimeste juures ei muutu nimetaja ja lugeja mitte võrdselt. Sellest järgneb esiteks, et kahel isikul pole sama pikkuse juures ajud mitte üheraskused ning ümberpöörduvalt, ja teiseks, et pikkuste erinevuse korral võivad ajukaalud veel rohkem erineda.

Eespool nägime, et ajukaal kõikus väga suuris piires: 1101,0—1800,0; seejuures tuleb meestel harva ette ajukaal alla 1200,0 (3,2%) ja üle 1500,0 (7,1%) — kokku ümmarguselt 10%. Meeste pikkuse kohta teame, et alla 160 cm. ja üle 180 cm. leidub ainult üksikuid (kokku umbes 10%). Ka praegu meil käesolevail andmeil teeb see välja täpselt 10%. Keskmine ajukaalu kõikus (1200,0—1600,0) on seega siis palju suurem (resp. 400,0) keskmisest pikkuse kõikususest 160 cm. — 180 cm. (resp. 20 cm.).

See asjaolu on väga tähtis, sest ta näitab, et lugeja on palju konstantsem kui nimetaja. Järjelikult oleneb ajukaalu ja kehapikkuse suhte suurus palju suuremal määral aju raskusest kui keha pikkusest. Sellepärast võib juba teoreetiliselt oodata, et vähemalt väikeste ja suuremate a/k *) suhete arvu juures peab see olenema peasjalikult või ainuüksi aju raskusest.

Tabel nr. 3-A kujutab eraldi meeste ja naiste ajukaalu suhteid näitavaid arve ja % %, korraldatuina 0,5 kaupa 6,1—10. Huvitav on sellejuures, et suhteid alla 7 tuleb meeste seas ette 2,7% ja üle 9—13,4%. Keskmine suhe on meestele 8,3. Millest oleneb nende äärmuste suurus, kas aju raskusest (kaalust) või kehapikkusest? Selle küsimuse vastamiseks on tabelis nr. 3-B 127 mehe ja 61 naise ajukaalu ja kehapikkust absoluut arvudes jaotatud vastavalt suhetele tabelis nr. 3-A. Selle tabeli esimeses lahtris oleva juhuse (suhe 6,5) ajukaal on 1050,0 ja kehapikkus 162 cm. Lahter 2: (suhe 6,6—7) ühel juhusel ajukaal 1104,0 ja kehapikkus 160 cm., teisel juhusel ajukaal 1180,0 ja kehapikkus 172 cm. Lahter 3 (suhe 7,1—7,5): ajukaal: 1190,0—1205,2 = 2 juhusel, 1220,0—1250,0 = 2 juhusel, 1252,0—1280,0 = 9 ja 1300,0—1320,0 = 3 juhusel; kehapikkus on: 167—170 cm. = 6 juh., 171—175 cm. = 7 juh. ja 176 cm. = 3 juhusel.

Nii näeme, et suhete juures 6,5 ja 6,6—7 on ajud väga kerged. Kasvult on nende ajude omanikud keskmiselt isegi pika kasvuga.

Lahter 3 suhetel (suhted 7,1—7,5) on ajukaal kaugelt alla keskmise (1413,0), kuna kehapikkus on mitmekesine ja normaalkõikususe piires.

*) a/k = aju/keha.

Tabel nr. 3-B. Ajukaalu ja kehapiikkuse suhted absoluut arvudes.

1	2	3	4	5	6	7	8
6,1—6,5	6,6—7	7,1—7,5	7,6—8	8,1—8,5	8,6—9	9,1—9,5	9,6—10
ajukaal 1050,0 kehapiik 162 cm.	a ² . 1104,0 k ³ . 160 cm. a. 1180,0 k. 172 cm.	a. 1190,0 1205,0 1220—1250,0—2 1232—1280,0—9 1300—1320,0—3 k. 167—170 cm.—6 171—175 " —7 176 cm. —3	a. 1170—1240,0—2 1255—1370,0—4 1302—1350,0—5 1352—1390,0—8 1405—1450,0—2 k. 154 cm. —1 163—165 " —5 166—170 cm. —3 171—175 " —6 176—179 " —5 185 cm. —1	a. 1250,0 1301—1350,0—4 1352—1390,0—11 1400—1450,0—14 1452—1500,0—5 1525,0 —1 k. 154 cm. —1 163—165 cm. —11 166—170 " —13 171—175 " —7 176—177 " —3 185 cm. —1	a. 1345,0 —1 1370—1390,0 —4 1403—1430. —3 1450—1500,0 —9 1501—1550,0—16 1605,0 —2 1668,0 —1 k. 156—160 cm. —4 161—165 " —4 166—170 " —4 171—175 " —3 176 cm. —1	a. 1435,0 —1 1490,0 —1 1517—1550,0 —5 1551—1600,0 —2 1605,0 —2 1668,0 —1 k. 160—165 cm. —4 166—170 " —4 171—175 " —3 176 cm. —1	a. 1600—1640,0 —3 1670,0 —1 1710,0 —1 1753,0 —1 k. 161 cm. —1 170—171 cm. —2 176—177 " —3
	keskmine a. 1140,0; 167 cm.	keskmine a. 1262,0; 172 cm.	keskmine a. 1328,0; 170 cm.	keskmine a. 1402,0; 168 cm.	keskmine a. 1474,0; 168,6 cm.	keskmine a. 1554,0; 168,4 cm.	keskmine a. 1667,0; 172 cm.
a. 1035,0 k. 158 cm.	a. 1025,0 —1 1070—1100,0—3 1103,0 —1	a. 1075,0 —1 1100—1130,0—2 1155—1200,0—4 1227—1250,0—2	a. 1174,0 —1 1210—1250,0—6 1255—1290,0—7 1325—1335,0—2	a. 1230—1250,0—3 1255—1280,0—4 1300—1315,0—4 1352—1360 —3 1403,0 —1 k. 149 cm. —1	a. 1300—1315,0—2 1410—1420,0—4 1455—1470,0—2	a. 1305,0 —1 1401—1433,0—3	a. 1326,0 —1 1400,0 —1
	keskmine a. 1076,0; 154 cm.	keskmine a. 1167,0; 153 cm.	keskmine a. 1259,0; 162 cm.	keskmine a. 1298,0; 157 cm.	keskmine a. 1402,0; 159 cm.	keskmine a. 1389,0; 151 cm.	keskmine a. 1393,0; 144 cm.
	k. 150—154 cm.—3 160 cm. —1	k. 150—155 cm. —3 160—165 " —4 167 cm. —2	k. 135—160 cm.—5 161—164 " —7 166—170 " —3 171 cm. —1	k. 144 cm. —1 150 " —1 160—165 cm.—5 167 cm. —1	k. 144 cm. —1 150 " —1 160—165 cm.—5 167 cm. —1	k. 142 cm. —1 151—156 cm.—3 145 " —1	k. 143 cm. —1 145 " —1

M e l l e

N a i s e

Vaadeldes lahter 4 suhteid 7,6—8, näeme, et ajusid kaaluga 1170,0—1240,0 on 2 juh., 1255,0—1270,0 = 4 juh., 1302,0—1350,0 = 5 juh., 1352,0—1390,0 = 8 juhust, 1405,0—1450,0 = 2 juhust. Neist on siis 2 juhusel ajukaal kerge, 4 juh. väheldane, 2 keskmise raskusega ja 13 alla keskmise. Kõik ajud aga on raskemad kui 3-das lahteris. Keha pikkused aga on kõik keskmise kõikuvusega.

5. lahteris, suhetega 8,1—8,5, kaalub kergem aju 1250,0, kõik teised 35 aju 36-est kaaluvad üle 1300,0, kuna 4 lahteris sääraseid oli 15 aju 21-est; üle 1400,0 on 5 laht. 20 aju 36-est aga 4 laht. ainult 2 aju 21-st. Pikkuse suhtes pole märgata midagi erilist.

6. lahteris, suhetega 8,6—9, pole ühtegi aju, raskusega alla 1345,0 kuna üle 1500,0 on 16 aju 33-st, milliseid 5. laht. e iolnud ühtgei.

7. lahteris suhetega 9,1—9,5 pole ainustki aju raskusega alla 1435,0 kuna raskusega üle 1600,0 on 3 aju;

8. lahteris, suhetega 9,6—10, kaaluvad kõik ajud üle 1600,0 ja 2 isegi üle 1700,0. P i k k u s e suhtes oleks ainult selles lahteris märgata, võrreldes teiste omadega, teatavat suurenemist, välja arvatud 3. lahter.

Võrreldes keskmisi andmeid aju kaalust ja pikkusest lahterist 1 kuni 8-ni, saame järgmised arvud: 1. laht. a.*) — 1050,0, k.***) — 162 cm.; 2. l. a.—1140,0, k. — 167 cm.; 3. laht. a. — 1262,0, k. — 172 cm.; 4. laht. a. — 1326,0, k. — 170 cm.; 5. laht. a. — 1402,0, k. — 168 cm.; 6. laht. a. — 1474,0, k. — 168,6 cm.; 7. laht. a. — 1554,0, k. — 168,4 cm.; 8. laht. a. — 1667,0, k. — 172 cm.

Nii näeme järjekindlat aju kaalu suurenemist vastavalt suhte suurenemisele lahter 1 kuni 8; pikkus selle juures aga ei avalda säärast tendentsi.

Võtame siia juure võrdlusena naiste ajud, siis näeme peaaegu täpselt samasugust pilti; väikene kõrvalkaldumine 7 ja 8 lahteris oleneb juhuste väiksest arvust.

Nii näeme, et mida väiksem on a/k. suhe, seda enam on see tingitud aju kaalu kergusest. Selle suhte suurenemine on aga tingitud esijoones aju kaalu suurenemisest. Suhete juures 6,1—6,5 ja ka 6,5—7 on meil tegemist väga kergeate ajudega; suhte juures 7,1—7,5 tuleb aju kergeks pidada; suhte juures 7,6—9,5 on aju kaal väga ligidal aju keskmisele kaalule. Suhted 9,6—10 tõendavad suurt aju kaalu.

Üldkokkuvõttes võime öelda, et praeguseil andmeil suureneb ajukaalu ja kehapiikkuse matemaatiline suhe väiksemast arvust (6,1—6,5) suuremani (9,6—10) peaaegu ainult ajukaalu suurenemise arvel.

Kehakaalu ja ajukaalu suhteis ei ole leida säärast reeglipärasust. Näib, et inimese aju absoluutne kaal muutub vähe keha kaalu muutumisega, kuna võrdlev raskus arusaadavalt väheneb kehakaalu suurenemisega. Kehakaal on aga väga muutlik, olenedes peaaesjalikult majanduslisest seisukorrast. Keha ja aju raskuse suhe kõigub naistel 32—56 ja meestel 37—55 vahel, tähendab, a/k. suhete erinevus naiste ja meeste vahel on väga väikene, mis võib olla on tingitud sugemete vähesusest.

Tabel nr. 1 arutlemisel märkisime, et eluiga 20—41 a. annab suurima % ajusid raskusega üle 1400,0, nimelt 58,0%; järgmistes vanuse liikides kahekümne aasta kaupa leidub neid vähem: 41—60 a. = 50,9% ning 61—80 a. = 47,5%.

*) a. = ajukaal.

**) k. = kehapiikkus.

Ajude juures alla 1251,0 näeme samus vanusliikes ümberpöörduid ilmin-
gut; esimeses vanusliigis on neid 3,6%, teises 8,2% ja kolmandas 9,0%.

Naiste ajude juures näeme üldiselt sama reeglipärasust, kuigi vähem jär-
jekindlalt, mis oleneb nähtavasti arvude vähesusest. Ajusid raskusega üle
1400,0 on esimeses vanusliigis 6,4%, teises — 22,7% ja kolmandas mitte üh-
tegi. Ajusid raskusega alla 1151,0 on 16,1 18,1 ja 22,2%. Nii näeme, et isegi
üle 41 a. vanuste juures kahaneb aju raskus: raskemate ajude arv väheneb ja
kergemate arv suureneb; eriti on see 61—80 a. vanuste juures märgata.

Mitte ainult paralleelselt inimese vanusele ei suurene ega vähene inimese
ajukaal, vaid isegi ühiskonna üksikud kihid erinevad üksteisest aju kaaluga,
nagu see selgub tabelist nr. 4.

Tabel nr. 4. Elukutse (amet) ja aju keskmine kaal.

		Mehed		Naised	
Elukutse ja amet		Juhuste arv	Aju keskmine kaal	Juhuste arv	Aju keskmine kaal
Madisson	I. Töölised	28	1365 gr.	13	1285 gr.
	II. Käsitööl. kohaoman. (iseseisv.) ja alam. ametnikud	23	1420 „	8	1310 „
	III. Kõrg. ametn. ja kõrgema haridusega isikud	3	1536 „	1	1400 „
Matiegka	1. Päevatöölised	14	1410 gr.		
	2. Töölised	34	1433 „		
	3. Teenijad ja ülevaatajad	14	1436 „		
	4. Käsitöölised, äripidajad	123	1450 „		
	5. Alamad ametnikud	28	1469 „		
	6. Kõrgemad ametnikud, arstid jne.	22	1500 „		

See ühiskonna kihtide erinevus aju raskuse järele on märgata nii meeste kui ka naiste juures. Iseseisva elukutsega isikute (II) — ühes alamate ametnikkudega, kes esimestest meil vähe erinevad — keskmine ajukaal on tööliste (I) omast meestel 55,0 (1420,0—1365,0) ja naistel 25,0 (1310,0—1285,0) raskem, kuna eelmiste ajud omakord kõrgema hariduse ja ametiga isikute (III liiki) omast 116,0—90 (meestel 1536,0—1420,0; naistel 1400,0—1310,0) kergemad on. Samasugune seltskonna kihtide erinevus ajude järele on näha ka Matiegka andmes. Vaadeldes neid samu andmeid tabelil nr. 5, näeme, et ajudega üle 1400,0 on I liigis 28,6%, II liigis 56,5% ja kolmandas liigis kõik; alla 1200,0 ajudega isikuid on ainult tööliste hulgas. Matiegka andmeil on üle 1400,0 raskusega ajusid I liig. 26%, II — 43%, III — 48% ja IV liigis isegi 57%. Alla 1200,0 on tööliste hulgas ajusid keskmiselt üle 4 korra rohkem kui teistes liikides. Kuulsast poliitikategelasist, õpetlasist ja kunstnikist (107¹) on isegi 71,0% ajudega üle 1400,0; alla 1200,0 on ainult 0,9%.

Nii näeme, et seltskonna alamad kihid omavad keskmiselt kergema aju kui keskmised kihid ja viimased omakord vähema, kui kõrgem, eriti vaimu-
töö tegijate kiht.

Kõrgemad vaimuanded on pea alati seotud raskema ajuga. Samuti on teada, et parem andekus on seot suurema peaümbermõdduga.

Tabel nr. 5. Elukutse (amet) ja ajukaal.

E l u k u t s e		Juhuste arv	1101—1200 gr.	1201—1300 "	1301—1400 "	1401—1500 "	1501—1600 "	1601—1700 "	1701—1800 "	Üle 1801 gr.
Madisson	I. Töölised	28	7,1	28,6	35,7	14,3	10,7	3,6	—	—
	II. Käsitöölised, kohaomanikud, alamad ametnikud	23	—	8,7	34,8	43,5	4,5	8,7	—	—
	III. Kõrgemad ametnikud	3	—	—	—	1	2	1*)	—	—
Matiegka	I. Töölised	—	16,5	14,7	42,6	21,3	4,9	—	—	—
	II. Käsitöölised	—	3,2	18,7	19,6	24,3	8,1	16,1	—	—
	III. Vaimutöötajad ja alam.ametn.	—	3,6	28,6	25	25	14,2	3,6	—	—
	IV. Kõrgem. ametn. ja üliõpilased	—	4,7	9,5	28,6	33,4	14,3	9,5	—	—
	V. Õpetlased, teadusmehed, kunstnikud (suurvaimud)	—	0,9	10,3	17,8	32,7	23,3	6,6	3,7	4,7

Nii jõuab Dr. Bayerthal 12000 õpilase pea ümbermõõtu uurides veendumisele, et parim vaimline andekus pole millaski leida väiksemate ja selle ligiduses asuvate ümbermõõtude juures. Viimastest selgub edasi, et peaümbermõõtude vähenemisega keskmisest tasapinnast ülenev andekus harvemini ette tuleb, seda sagedamini aga alla keskmist tasapinda seisev andekus.

Vaadeldes aju raskust mitmet liiki elavate olevuste juures üldse, leiame, et inimese aju raskus absoluut kaaluga ei seisa mitte esimesel kohal. Nii kaalub elevanti aju 4166,0—4770,0 ja valaskala oma 1942—2816, kuna mehe oma kaalub keskmiselt 1400,0 ümber. Ka ajukaalu ja kehakaalu suhte poolest ei seisa inimene esimesel kohal, nagu see selgub Buschani poolt kokkuseatud tabelist. Selle järele on ajukaalu ja keharaskuse suhe:

Väiksemail Euroopa laululindel	1 : 12 (—28)
Hapalal (Seidenaffe)	1 : 22
Samiri ahvidel	1 : 24
Varblasil	1 : 34,4
Saksa naisel	1 : 35
Saksa mehel	1 : 36,6
Kassil	1 : 82
Konnal	1 : 172
Hobusel	1 : 400
Elevandil	1 : 500
Jaanalinnul	1 : 1200

*) Absoluutsed arvud.

*) Buschani ja Spitzka järele.

Nii ei ole siis inimese aju ei absoluutselt ega suhteliselt kehakaaluga raskeim. Kui aga võrdleme inimese selgrooüdi ja aju raskust, siis seisab inimene kõrgeimal astmel.

Selgrooüdi raskus on aju raskusest:

inimesel	2 %
gorillal	5,6—6 %
varblasel	10 %
hobusel	40,45 %

Ka selgroo ja pealuu õõnsuste suuruse suhete poolest seisab inimene esimesel kohal.

Suuremate antropoidide kolu kapatsiteet on 400—600 c³; Jaava saarel Dubois poolt leitud Pithecanthropus erectus'e kapatsiteet on umbes 1000 c³; Pithec. er. peetakse lüliks ahvi ja inimese vahel. Neanderthal peakarbi kapatsiteet on 1230 c³. Siit selgub, et aju kapatsiteet suureneb ahvist kuni Neanderthal peakarbi omani.

Võrreldes musta ja valge tõu ajude raskust järgmise Buschani kokkuseatud tabeli järele:

Peaaju kaal	1134—1275 g. %	1276—1417 g. %	1418—1588 g. %	1559—1700 g. %
Mustad	24	36	30	3
Valged	14	34	35	10

näeme, et üle 1418,0 on aju raske valgeil 45 ja musteil ainult 33%; alla 1276,0 on musteil 24% ja valgeil 14%.

Nii on siis kultuuriliselt kõrgemal seisva valge tõu ajud raskemad kultuuriliselt madalamal astmel seisva musta tõu omadest. Eelpool nägime, et kultuuri loojate ajukaal on omakorda suurem tavaliste kodanikkude omast.

Kuidas on aga lugu inimese aju raskuse juurdekasvuga tema ajaloolise arenemise ja kultuurilise edenemise käigus? Kas kultuurelu edenemise ja keerulisemaks muutumisega suureneb ka inimese ajukaal, organikaal, millest oleneb inimsoo kultuuri võidukäik ning maailma valitsemine? Selle küsimuse otsustamiseks on veel vähe materjali, kuid teatavat ülevaadet võime saada siiski juba nüüd, kui võrdleme kiviaja, XII ning XVIII—XIX as. pariislaste kolu (pealuu) kapatsiteeti järgnevas tabelis (Broce ja Buschan):

	Kuni 1200 ccm. 0/0	1201 k. 1300 ccm. 0/0	1301 k. 1400 ccm. 0/0	1401 k. 1500 ccm. 0/0	1501 k. 1600 ccm. 0/0	1601 k. 1700 ccm. 0/0	1701 k. 1800 ccm. 0/0	Üle 1800 ccm. 0/0
Kiviaja kolud (188)	17,0	20,8	30,3	17,0	11,2	3,7	—	—
XII aastasaja pariislaste kolud	—	—	7,5	37,3	29,8	20,9	4,5	—
XVIII ja XIX aastasaja pariislaste kolud	—	—	10,4	14,3	46,7	16,9	6,5	5,2

Siit selgub, et kiviaja koludest on kapatsiteediga alla 1401 cm.³ — 68,1%, XII aastasaja pariislaste omist 7,5 ja XVIII ning XIX aastasaja pariislaste

omist 10,4%; alla 1301,0 on esimesist 37,8% ja teistest mitte ühtegi. Eriti huvitav on kapatsiteedi kõige suurema protsendi asukoht selles tabelis; esimestest on rohkeim kapatsiteediga 1301—1400,0 cm.³ 30,3%, teistest 1401—1500 cm.³ 37,3% ja kolmandatest 1501—1600 cm.³ 46,7%; üle 1701 cm.³ pole esimestest ühtegi, teistest 4,5% ja kolmandaist 11,7%.

Nii näeme, et kiviaja kolud on palju väiksema kapatsiteediga kui XII aastasaja omad ning viimased vähemad XVIII ja XIX aastasaja omist.

Buschani poolt kogutud andmeil on uuemast kiviajast päritolevaist koludest übermõõduga üle 515 mm. — 45%, esimesel aastasajal p. Kr. s. 61%, X — XII aast. 44%, keskajast 54% ja uuemast ajast 52,1%; alla 515 mm. oleks vastavalt 54,6%, 38,3%, 55,8%, 45,9% ja 47,9%. Selle järele on kolude übermõõt kiviajast meie ajani üldiselt kasvanud, kuigi vähenemist on märgata kuni keskaja vanema järguni.

Kultuuri tagasimineku avaldub ka E. Schmidt'i poolt egiptlaste juures kindlaks tehtud andmeis. Vana-Egiptuse 226 kolust omab 40% kapatsiteedi üle 1400 cm.³, kuna 68 meieaegse Egiptuse kolust ainult 28%; alla 1201 cm.³ on esimestel kapatsiteet 8,4%, teistel 19,3%. Paralleelselt kapatsiteedi kahane-misele on Schmidt'i andmeil vähenenud ka aju voluumen. See praegusaja egiptlaste kolu kapatsiteedi ja aju voluumeni resp. raskuse vähenemine on Egiptuse kultuuri tagasimineku tagajärg (Schmidt).

Kultuuri tõus on aga, nagu eespool nägime, seotud vastupidise nähtu-sega.

Kuidas avaldub see ajaloo käik eestlaste juures? Meie esivanemad olid 700 a. tagasi vabad, iseseisvad inimesed, kellel oli oma õitsev põllupidamine ja keda tunti kui kuulsaid mereröövleid. Sõda sakslastega lõppes meie rahva kaotuse ja orjastamisega. Viimaste aastasadade kestel on rahvas aga tõus-nud uuesti kultuuriliselt kõrgele järjele. Kas avaldub see ka eestlaste pea-luul, koludel?

Vanemad andmed eestlaste pealuude üle leiame Hugo Witt'i dissertatsioonis 1879 a. „Die Schädelform der Esten“. Witt'i dissertatsiooni materia-likud olid väljakaevatud kolud vanade eestlaste matuse paigust Kabinas ja Lustiveres. Kolude kaevamisel leitud raha järele arvab Witt Kabina koludest ühed (ülemine kiht) pärit olevat XV ja XVI aastasajast, kuna teised (alumine kiht) võivad kuuluda veel vanemasse ajajärku. Kabina ja Lustiveres koludele on juurde võetud ka veel mujalt juhuslikult leitud kolud. Neid liigitas Witt su-gude järele ja tegi kindlaks kapatsiteedi meestel 1392 cm., naistel 1315 cm., keskmine 1358 cm.

Nende kolude üle seadsin ma kokku kapatsiteedi tabeli, mille juures ar-vestasin ainult Kabinas ja Lustiveres leitud koludega, sest teiste matmise aja kohta puuduvad ka ligikaudsed andmed.

Viimasel ajal pole eestlaste kolude kapatsiteeti (mahtu) mitte mõõdetud võrdluseks eelpool toodud omadega, mis oleks hädatarvilik. Sellest ülesaa-miseks tarvitasime matemaatilist meetodit. Seda meetodit kasutab ka Wein-berg omas ülalmainitud töös peaaegu raskuse arvustamisel kapatsiteedist, kas-vatades viimast 0,954-le. Jagades aju kaalu 0,954-le, saame sama kolu ka-patsiteedi. Sel moel arvutasime meie XX aastasajal surnud 156 mehe ja 69 naise pealuu kapatsiteeti.

Mõlemad read andmeid toon järgnevas tabelis:

Tabel nr. 6. Eestlaste pealuude kapatsiteet. (cm.³)

S u g u	Üldarv	1001 k. 1100	1101 k. 1200	1201 k. 1300	1301 k. 1400	1401 k. 1500	1501 k. 1600	1601 k. 1700	1701 k. 1800	1801 k. 1900	Kesk- kapatsit. cm. ³ .
1923. kuni 1925. a. (XX aastasajal) surnud protsen.											
Mehed	156	—	1,3	5,8	20,5	27,5	28,2	10,9	5,2	0,6	1481
Naised	69	4,3	8,7	20,3	42—	18,8	5,8	—	—	—	1332
kokku	225	1,3	3,6	10,2	27,2	24,9	21,3	7,5	3,6	0,4	1406
XV—XVI aastas. ja varem surnud protsentes											
Mehed	21	—	19,0	—	47,6	19,0	9,5	4,8	—	—	1360
Naised	27	—	7,4	48,0	33,3	11,1	—	—	—	—	1311
Kokku	48	—	12,5	27,1	39,5	14,6	4,2	2,1	—	—	1335

Üldiselt tuleb selle tabeli kohta öelda, et liigitamine sugude järele on Witt'i töös läbi viidud arvamiste ja tunnuste alusel, mis täpset jaotust ei võimalda. Seetõttu tuleb jätta soolised erinevused ja vaadelda peaaesjalikult naisi ja mehi koos, kuigi nad tabelis ka lahus on antud.

Sellest tabelist näeme esmalt, et XV ja XVI aastasajal surnud isikute kolu keskmine kapatsiteet oleks meestel 1360 ccm., naistel 1311 ccm. ning keskmine 1335 ccm., XX aastasajal surnud isikute oma vastavalt 1481, 1332 ja 1406 ccm.; seega oleks siis keskmine kapatsiteet järgmistel 71 ccm. võrra suurem kui eelmistel.

Kapatsiteediga alla 1301 ccm. on XV—XVI as. kolude hulgas 29,6% ja XX as. — 15,1%, s. o. keskmiselt pool vähem.

Alla 1201 ccm. on vastavalt 12,5 ja 4,9%, s. o. 2,5 korda vähem. Üle 1500 ccm. kapatsiteediga pealuid on XV—XVI as. — 14,3% ning XX as. — 33,8%, s. o. 2,4 korda rohkem kui XV—XVI as. Üle 1600 ccm. kapatsiteediga on XX as. 2,6 korda rohkem, kui XV—XVI as.; üle 1700 ccm. ei ole viimaste hulgas ainustki, XX as. aga 4,0%.

Nii näeme, et eestlaste kolu kapatsiteet XV—XVI as. kuni XX as. alguseni on suurenenud, nimelt keskmiselt 71 ccm. võrra. Vastavalt on ka ajukaal raskemaks läinud resp. voluumen suurenenud, nagu see selgub, kui Witt'i kolude kapatsiteedi alusel arvutada ajukaalu ja seda võrrelda meie poolt kogutud andmetega ajukaalu kohta.

See kapatsiteedi ja aju kaalu iive (juurdekasv) on tingitud rahva kultuurilisest arenemisest ja annab tunnise meie tõu elujõulikkusest ja heast väärtusest.

Lõpuks kriipsutame alla, et eelmisi ridu ei tule võtta mitte nii nagu tahaksime meie intelligentsi mõista sidelevana aina aju raskusest. Vastupidi. Meie oleme kindlas veendumuses, et meie intelligents on eriliselt sidelev, veel selgitamata kujul, ajukoore ehitusest ja ajutsentrumite ühendavate sidemetete rohkusest. Säärast sidelevust rõhutab eriti meie tuntud anatoom prof.

A. Sommer, kelle arvamisel eriti kultuuri elus tõusva rahva üldine edu teaduses jne. oleneb esijoonel mainitud ühenduste tekkimisest resp. rohkeneimisest.

Käesolev artikkel tahab sugemeid anda ainult eestlaste ajukaalust. Kõik teised küsimused, nagu aju üksikute sagarate kaal, ajupinna ehitus resp. käärude ja vagude seisukord ja rohkus, ajupinna suurus ruut-tsentimeetris jne. ning nende ja intellekti üksteisest sidelevust ei taha meie siin kohal edasi arutada.

Tähendan ainult, et Dr. med. Goräinov omas dissertatsioonis eestlaste insula reili üle kokkuvõttes muuseas kirjutab: „insula reili eestlaste juures ei oma midagi iseloomulikku, erinevat, mis oleks tema tõulise iseloomu tunnuseks“.

Eestlaste aju-vagude rohkuse ja väljakujunemise ning aju suhtes üldse jõuab Weinberg juba varemalt mainitud töös kokkuvõttena veendumusele, et „eestlaste ajusid tuleb vaadelda kui hästi arenenuid orgaane“.

Kasutatud kirjandus:

- Witt, Hugo Dr. med. — Die Schädelform der Esten 1879. Tartu.
 Grube, Oscar Dr. med. — Antropologische Untersuchungen an Esten. 1878. Tartu.
 Buschon, Georg Dr. med. et philol. — Gehirn und Kultur. 1906. Wiesbaden.
 Martin, Rudolf Dr. — Lehrbuch der Anthropologie.
 Kopsch, Fr. prof. Dr. — Lehrbuch der Anatomie. Nervensystem.
 Vierordt, Her. prof. Dr. — Anatom. physiologische und physikalische Daten und Tabellen. Jena. 1893.
 Weinberg, R. Dr. med. — Die Gehirnwindungen bei den Esten. Cassel. 1896.
 Hueck, Alex. Dr. med. — De Craniis estonum. 1838. Tartu.
 Bayerthal: Über den gegenwärtigen Stand meiner Untersuchungen über die Beziehungen zwischen Kopfgrösse etc. Internationales Archiv für Schulhygiene. Vol. VII. Nr. 2. 1911.
 Волпнъ, Dr. med. Вѣсовыя данныя о ростѣ головы, мозга у дѣтей. СПб. 1902.
 Горяйновъ, Dr. med. Insula Reili у Эстов. Dissert. СПб. 1912.

Dr. med. H. Madisson.

Eesti valuuta probleemist.

(Seletuskiri rahaseaduse juurde.)

Kuni mineva aasta sügiseni oli Eestis liikumas kõige puhtam pabervaluuta, sest isegi mõned kaudsed määrused, mis meie rahauksuse seaduslikku suhet kulla ning sellega teiste ilmariikide valuutade vastu püüdsid ära määrata, osutusid üksteisele vastukäivatena. (Nii valitsuse dekreet 1918. aastast, kus üks Eesti mark sama palju pidi maksma kui Saksa riigimark ning Eesti panga vana põhikirja §, kus kulla kattena 0,2903226 grammi puhast kulda = 1 Emk. ette nähti, ning seega marka Prantsuse frangile võrdseks arvati.) Tegelikus vahetusprotsessis on mark omale aga ajajooksul teatava psükooloogilise „väärtuse“ saanud, mis kogu arvestamise kõrgematesse katastritesse üle-

viimisel ei ennesõjaaegse Saksa margaga (46 $\frac{1}{2}$ kop.) ei ka Prantsuse frangiga (37 $\frac{1}{2}$ kop.) kokkukõlasse ei jäänud. Praegu on Eesti margaga relatsioon Tallinna börsil kuldrubla vastu 192 : 1.

Minev aasta juulis võeti riigikogu poolt selleks, et lonkama löönud deviiside kurside puhul pikaajalisematele kohustele, peamiselt pangakrediitidele margakursi kõikumiste vastu tarvilikku kindlustust anda, tähtis seadus vastu. Eestile loodi fiktiivne kuldivaluuta, selle aluseks põhjamaade rahaliidu „kroon“, milles 0,403226 grammi puhast kulda. Põhjamaade rahaliitu kuuluvad teadupärast Rootsi, Norra ja Daani, nende rahaüksus maksis eelsõja-aastatega võrreldes 52 kop.

Seaduse põhimõtte tegelikul läbiviimisel piirduti sellega, et pääle maksubilansi paranemist Eesti pank Tallinna börsil ülevõimu oma kätte saades Eesti deviisi, relatsioonil 100 Emk. = 1 kroon, väljamaa omadega kindlasse vahetorda viis. millise asjaolu üle meie kuni siiani rõõmustada oleme võinud. Sisemaalisesse vahetusprotsessi jäid endiselt vanad pabermargad liikuma, uus kõrgeväärtusline rahaüksus oli üksi mingi psühholoogilise semafori postina deviiside poliitikas või teisiti ühtlustuskoeffitsiendina kõikide välisvekslite kursidele mõeldud. Praktilisemat tähtsust ei tohiks ülal nimetatud seadusele siiski mitte anda.

Küll on see aga mitmeti õiguslike küsimuste killunemise esile kutsunud. Uue seadusega anti nimelt õigus lepinguid kuldkroonides sõlmida, põhikapitaale ära määrata jne. Lisame siia juurde nüüd endised lepingud, võlakohustused, hüpoteegid, Vene ning Saksa valuutas, arvestame veel asjaoluga, et meil tollimäärustik frangivaluutas on kokku seatud, lisame juurde mitmevärvilistes valuutades kokkuseatud ning ajaliselts äraväärtnud kaubanduslised ning tööstuslised bilansid, siis leiame end varsti sarnases rahaasjanduse labürindis, kus üksi need, kes sääli elutševad (tähendab — paremal juhtumisel meie oma majandusinimesed) orienteeruda mõistavad. Väljamaalastele tuleb Vabariigi rahaasjandust küll raskeks komistuskiviks pidada. On juba viimane aeg siin ühtlustavate seadustega selgust muretseda, seda enam, et kõik ümberkaudsed kultuurriigid seda teed on sammunud.

Kodumaa rahaasjade korralduses näeksin ette kordkorralises läbiviimises nelja seadust. Need oleks kokkukõlas Balti finans-konverentsi otsustega 1923. a. 1) määrus kogu emisjoni ning riigi kullatagavara koondamise kohta Eesti pank. (Viimase juures asuks riiklike deviiside ning diskonto poliitika keskjuhatus, ning vastutus raha ostujõu stabiliteedi eest.) 2) Üldine raha-seadus ühtlase rahaüksuse sisseviimise kohta. 3) Mündi seadus. 4) Bilanside ühtlustamise seadus.

Alljärgnevad read olgu selgituseks väljatöötatud seaduseelnõu (1), 2 ning 3 juurde.

*

Eesti panga põhikirja § ütleb: „Pangal on vabariigi piirides ainuõigus pangatähtede väljaandmiseks“. Sellega omame meie praegu tsentraliseeritud rahapanga süsteemi, süsteemi, mis pääle Ameerika Ühisriikide, Inglismaa, Iirimaa, Saksamaa, Itaalia, pea kõikides teistes lümarriikides tarvitusel on. Ei saa aga mitte kinnitada, et see süsteem meie olude kohaselt kõige õnnelikumalt on valitud. Pangaasjanduse ajaloo teadajatel on teada, kui suured teened on olnud näit. emisjoni õigusega varustatud natsionaalpankadel ning Inglise erapankadel nende maade majandusarengus. Ameerikas oli vast hil-

juti üle 7500 rahapanga, ning sellega, et rahatähed välispidiselt sarnanesid ning neid keskkorraldusest (Comptroller of currency) üksikutele pankadele ainult riigi võlakohustuste vastu välja antakse, on nad hästi kindlustatud ning praktiliselt liigub Ameerika Ühisriikides ühtlane raha.

Need üksikud detsentraliseeritud rahapangad emiteerisid oma sissemakstud põhikapitali määral, ehk nii palju, kui nad riigi võlakohustusi on lunastanud ning neid keskkorralduses deponeerinud, paberraha, mis riigi piirides igal pool sundusliku maksuabinõuna liikus. Arusaadavalt krediteeriti selle paberrahaga aga esiti tööstust ja kaubandust (pankade vahekasu Ameerikas järgnes sellest, et niihästi riigi võlakohustused kui ka väljalastud pangatähed % % äandsid, kapital oli sellega töös täies hoos) ning ei olnud põhjust kahelda sarnase tee otstarbekohasuses. Oli juba Adam Smith see, kes võrdles kuldning hõberaha maanteega „mida mööda maa viljad turule tuuakse, kuna tee enese peal terakestki neist ei kasva. Pangatähtede emisjon loob aga uue tee õhust ning võimaldab suurema hulga teesid viljakateks väljadeks ümber muuta ja sellega maa aastast produktsiooni tõsta“. Ning edasi ka Friedrich Liszt, see, kel alles Ameerika Ühisriikide küllastamisel silmad lahti läksid ning talle säälsel hääli krediitkorraldusel tekkinud produktsiooni tõus uut, praegu veel igal pool maksvat „produktiiv jõudude“ teooriat üles lubas seada.

Pangatäht, niipalju kui nende väljaandmist maa tegeliku produktsiooni võime piirides hoitakse, toob kaasa endaga elu, nagu iga teine krediidi aktsioon, ning tuleb ainult soovitada, et meil ka see pangaasjanduse külg igakülgsest areneks. Tohiks oletada, et kui meil vabariigi asutamisest päälle ühe rahapanga asemel neid viis oleks olnud, siis nende läbi emiteeritud rahvusline pangatähtede krediit palju otstarbekohasemalt ning jõudsamalt oleks ära kasutatud. Iseasi on siin muidugi meie vekselkursi hoidmine, ning rahatähtede tsirkulatsiooni majandus-konjunktuuride kohane elastsiteet, mida ainult ühe võimsa keskpanga ehk keskkorralduse kaudu võib hästi ülenäha ning juhtida, kuid seda viimast põhimõtet ei ole ju eitatud. Viimane tegur on ju ka ajalooliselt mõõdupuuks olnud pärastistes Inglise, Saksa, Schweitsi rahapankade ümberkorralduses, samuti ka U. S. A. 1913. a. pangaseaduses. Viimasel puhul on meil nüüd aga tegemist juba maadega, kes, kuigi ülaltähendatud detsentralisatsiooni teed käies, nüüd aga oma raha ning pangaasjanduse kõrgele järjele on viinud, kus majandus suurte krediitpankadelt tarvilikku ning külalaldastabiileia b, maadega, milledele meie oma arenevat rahvamajandust mitte võrdluseks ei saa tuua.

Tohiks küll teoretiseerida: asjatu oleks meil piirduda ühe emisjoni pangaga, Eesti pank, (ehk praeguse korralduse juures ka riigikassa, kui selle emisjoni tegevust iseäralise otstarbega pangale tahetakse anda), võiks väga västi osa omast emisjoni õigusest ära anda — minu mõiste järele Lõuna-Eestis asuvale uuesti asutatavale eriotstarbega pangale. Mõtlen „eriotstarbe“ all siin meie suuri rahvamajanduse tuleviku ülesandeid, näit. Petseri-Tartu-Viljandi-Pärnu raudtee ülesehitamist, kui ka elektrifitseerimise probleemi korraldust. Järelvalve valuuta kurside, tsirkulatsiooni elastsiteedi ning diskonto kui ka deviiside poliitika jääks Ameerika, Inglismaa, Itaalia, Saksa, Schweitsi praegusel eeskujul ikka keskkorralduse, Eesti panga hooleks, teiste rahapankade emisjoni õigus figureeriks ainult keskpanga bilansi passivas, need esineks sellest küljest nagu keskpanga osakondadena — jääksid aga kogu oma tegevusega kui ka p a n g a o p e r a t-

sioonide lahkumine kuga täiesti oma ette. Emiteeritud pangatähed käiks keskpanga otsema kontrolli alla. Siht on selleks liig võluv, et seda mõtet mitte avaldada, kuigi ta praktikas fiaskot võib kannatada.

Küsimus on iseeneset laiemal ulatusega, loodetavasti jätkub mul võimalusi sellest teisal pikemalt juttu teha.

*

Kavatsetavat Eesti rahareformi tohiks vaevalt nimetada devalvatsiooniks, sest devalvatsiooni on teaduses siiasaadik ainult kahtemoodi defineeritud, nii Adolf Vagneri ja Roscheri poolt kui raha nominaal väärtuse allaseadmist, ning veel Lexis'e, Lotz'i ja Dalberg'i poolt endise kulla pariteedi alandamisena (v. art. „Vaba Sõna“ nr. 1 1925. a.). Ajaloos esineb esimene viis (rahatähtede ostujõu seaduslik allaseadmine) puhul, kus nende väärtus kulla vastu alanenud oli; läbi on viidud see harilikult vanade rahatähtede äratembeldamisena ning ümbervahetamisena teiste uute kõrgeväärtuslisemate paberite vastu. Sel juhtumisel luuakse endise üksuse asemel uus suurema nimeline, millel aga seaduse põhjal vahetusprotsessis sama ostu- ning maksujõud jääb kui vanal. Nii absurdne kui meile selleaegsete riigimeeste ideoloogia ka paistab, on see seletatav asjaoluga, et sel puhul kulla kaaluline üksus rahaüksuse mõistena esines. Nii palju kui vastav paberraha üksus, mida kulla tagatisel välja anti, riigifinanside korratuste ning inflatsiooni pärast oma ostujõus kullaga võrreldes langes, arvati hääks vastavalt tema äraväärtumisele 3,3½, 5 jne. sarnast üksust üheks kokku joota, et endist relatsiooni paberraha ning kulla vahel jälle kätte saavutada. Ka eramajanduses esineb sarnane meetod allbilansil ning aktsiate äraväärtumisel nende kokkupane-kuna — siin nimetatakse seda operatsiooni saneerimiseks, — aktsionäärid kaotavad selle järele, kuidas saneerimise relatsioon ära määratakse, poole ehk rohkem oma investeeritud kapitalist.

Teise devalvatsiooni mõiste järele seatakse äraväärtunud paberrahadele uus kullakurs, mis harilikult nende tegeliku börsikursiga kokku langeb. Pabervaluuta tegelikku äraväärtumist kulla vastu fikseeritakse siin seaduslikult, ja mitte rohkem. Kõik lepingud, mis seni pabervaluutas tehtud, saavad selle järele ikkagi endise üksusega õiendatud. (Et viimast teed ka devalvatsiooniks nimetada, selle vastu on viimastel aastatel Saksa teaduses põhjendatud protestiga esinetud.)

Võimalikku Eesti rahareformi ei saa kummagi mõistega ühtlustada. Meil ei ole maksva raha ostujõus midagi alandada ega ülendada, ei ole vaja ka paberüksuse kullahinda ümber seada. Selle vastu: meie loome endale vast raha, meil sai kulla hind mineva aasta juulikuus fikseeritud ja praegu ei jää muud üle kui et, tahtes kuldvaluutat sisse seada, kohustame Eesti panka eel-nimetatud kursiga kulda ostma ning vastaval pariteedil uut paberraha välja andma, viimase võrra muidugi vana tsirkulatsioonist tagasi tõmmates.

Põhjamaade krooni sisseviimisega astuti meil m. a. kultuurpoliitiliselt väga õige samm. Tohiks nimelt loota, et Soome oma „Skandinaavia orientatsioonile“ truuks jäädes, väljakujunenud rahakursi 10 S. mk. = kuldmark samale kulla pariteedile fikseerib. *) Nimetus „kuldkroon“ iseenesest tohiks

*) Viimastel päevadel saadud teated kõnelevad küll teist: Soomes on rahaseaduseelnõu valmistatud, kus täiesti autonoomne rahaüksus ette nähtakse. Kuld-
raha kavatsetakse sääl 100 ning 200 Soome margalistena, esimese pariteet tuleks
3,9... grammi, ning teise 7,8... grammi puhast kulda! (Autor.)

meil ebakohane olla — selle asemel oleks loomulikum ning traditsioonikindlam vana hansaaegne „märk“, (nimetus tuleb sellest, et vanasti raha, s. t. kulda ning hõbedat kaaluti ning siis linnatempliga varustades märgiti, meil nii arenenud ka sõna margapuu), jaotatult 100 penniks. (Kaalumise alal võiks tulla ka Dr. J. Luiga ettepanek, nimetus „liiv“ tarvitusele võtta, seda aga ainult pennide asemele, kuna nimetus „penn“ eestlase kõrvale halva kõlaga on. Ka selle üle, et marga asemel nimetus „märk“ tarvitada, võib vaielda — nii jääks variant 1 märk = 100 liivi.) Endise pabermarga ning paberpennide asemel saaks meil rahereformi läbiviimisel liikuma kuld-margad ning kuld-pennid.

Tekib küsimus, millisel teoreetilisel alusel tohiks meil uut suurema ostujõulist raha välja anda. Kui tohiksime nimetada uut raha kuldvaluutaks, ning kui ja, mida tuleks rahateaduse uuemate tulemuste järele üldse kuldvaluuta all mõista.

Tähendan juba siin kohal, et mõiste „kuldvaluuta“ ning „pabervaluuta“ viimasel ajal hoopis segi on aetud, puhta kuldvaluuta kõrval tarvitatakse veel mõisteid kuld-sisuvaluuta (Goldkernvaluuta) ja kulddeviisidevaluuta — viimased on aga vana arusamise järele juba pabervaluutad, valuutad, kus sisemaalises vahetusprotsessis ainuüksi paber liigub. Rääkides üldiselt kuldrahast ning kullaga, kulddeviisidega kaetud pangatähtedest, tähendame siin siis raha, mis oma „sisemises väärtuses“ ilmaturu kullahinnaga seotud. Võttes 0,403226 grammi puhta kulla ilmaturu hinna oma rahaüksuse aluseks, viime sellega kogu sisemaalise hüvedevahetusprotsessi kulla koefitsiendile; ja mitte üksi seda, nii palju kui teistes ilmariikides seesama metall „väärtuste mõõtjaks“ on, anname natsionaalsele vahetusprotsessile ühtlasi kindla suhte teiste ilmariikide hindadega...

See suhe on küll ka nii olemas, juba sel puhul, kus üks pabervaluuta liikvel on, sest ka siis on sisemaalised hüved oma väärtuse järele ühte arvelisse vahekorda aetud ning selle, sisemaalise vahekorra, sisemaa hindade nivoo järele koteeritakse natsionaalset vekselkursi. Niipea kui see deviis rahvuslistele hüvedele õiglane ei ole, kui ta näit. ülemäära langeb, nii et väljamaa kaupmeestel ekspordiks hädad võimalused avanevad, suureneb pakkumine sisemaa börsidel välisdeviiside pääle, ning natsionaalne vekselkurs tõuseb. Puhul, kus kusagil riigis puht pabervaluuta funktsioneerib, reguleerib vekselkursi ainult maksubilans, — keskpangale jääb kursi stabiliseerimiseks ainult järele sellest järeldusi teha ning maksubilansi võnkumiste põhjal ning näpunäitel välisvaluuta ostjana ehk müüjana üles astuda.

Puht kuldraha tsirkulatsioonil reguleerib see kui rahvusvaheline hüve ning kaup ise vekselkursse. Sest maksubilansi passiivseks muutumisel, sisemaaliste deviiside kokkukuhjamisel välisbörsidel, ning natsionaalse vekselkursi langemisel — osutub sisemaa äriemeestele soodsaks importi tasuda mitte enam deviisidega, vaid otse sisemaa rahaga, s. o. puhta kullaga, millel ju rahvusvaheline väärtus.

Tulemus on, et pangatähed, niipalju kui need kuldrahaga ühtlasi liiguvad, keskrhapanka kulla vastu väljalunastamiseks presenteeritakse. Juhtumisel, kui keskpank kõiki nõudmisi rahuldada suudab, tulevad maksubilansi paranemisel rahaturul normaalsed olukorrad tagasi. Kui see aga mitte ei sünni ning keskpank väljalunastatud pangatähed uuesti liikumisesse tagasi saadab, võib

„the run“ panka kuldraha väljaandmise katkestamisele sundida, nagu seda rahaasjanduse ajalugu paljudes ilmariikides näitab, mille järelendus puht paber- raha tsirkulatsioon on. Kumb raha nüüd „parem“ on, kas puht pabervaluuta või kuldvaluuta, selle küsimuse ümber käib juba aastat paarkümmend kibe võitlus. Prof. Knapp'i raamatule riiklisest raha teooriast on järgnenud mitukümmend uut. Paberraha teoreetikute, keda — vastandina metallraha poolehoidjatele „metallistidele“ — „nominalistideks“ hüütakse, oleks üksi Saksamaal nimetada Heyn, Bendixen, Elster, Dalberg, Liefmann. Pabervaluuta on ka enne sõda mitmes riigis eduga esinenud, ning ilmasõjale järgnenud aastad tegelikku elu tohiksid samuti mõjuva sõna kaasa rääkida.

Pabervaluuta juures on pangatäht iseseisev, kullaväärtusest mitte äraolenev raha, ning just see asjaolu, et sellega igasugune „run“-i, ning sellega rahaturu kriiside kartus ära jääb, tohiks juba tema kasuks rääkida. Kuldvaluuta on ühtlasi thesaureerimise objektiks, ning kui raha siin metallistlikes arusaamises kapitalina võtta, siis ei tohi ta mitte surnud kapital olla; päälegi ähvardab sarnasel juhtumisel tihti peidetud rahanappus — millest jällegi kõrged diskonto protsendid olenevad. Pabervaluuta juures kardetakse nüüd küll rohkem vastupidist, s. o. pangatähtede ülemäärast väljaandmist — inflatsiooni — kuid siin võib seaduse teel emisjoni maksimumi fikseerida, ja ei ole edasi kuldvaluutast, kuldraha vahetuse katkestamisel keskpanga poolt, pabervaluutani mitte pikk tee. Mis asi sunnib siis kulda mitteprodutseerivat maad, oma „raha“ importeerima, sel ajal, kus ajalugu ja ka teadus teisi teesid näitavad?

Sisemaalises läbikäimises ei ole vaja ühte „tertium comparationis“t, s. o. iseväärtuslikku kulda, mille hinna kaudu kõik hüved ümber arvatud peavad saama (nagu seda kinnitab näit. Karl Diehl veel oma raamatus „Über die Fragen des Geldwesens und Valuta“, Jena 1918, lhk. 104), seda on Liefmann, Heyn ja Bendixen küllaldiselt ära näidanud. See tertium comparationis on ainult ettekujutus, mis ka paberisse materialiseeritud võib olla ning mis, nagu prof. Liefmann seda omast vaatepunktist mõistab, eramajanduslistesse kalkulatsioonidesse „subjektiivsete kahjude ja kasude“ äramõõtmiseks on sisse viidud. Bendixen'i arvamise järele on raha majanduslikes vahetusprotsessis ainult „mängumark“ ning juriidiliselt seaduslikult tunnustatud väärtpaber. Ta üks iseloomustav lause on: „Küsime meie raha iseolemise järele, siis ei tohi meie mitte selle tumestamise päle mõelda, mis rahale tema substantivväärtuse juurdelisamisel osaks saab“.

Sisemaaline vahetusprotsess võib väga hästi ilma kuldrahata läbi ajada, kui meie aga siiski soovime endi rahaüksusele kullapariteeti anda, siis selleks, et seda otsemasse vahekorda teiste ilmariikide valuuta süsteemidega viia. Selleks, et Eesti panga deviiside poliitikal ilmaturu kullahindades alaliselt kindel tagasein oleks. Ja sel mõõdul kui Eesti pank kuldkaugisid mündiseaduse pariteedil vabalt oma pangatähtede vastu ümber vahetab, s. o. kuld on kohustatud ostma, võime küll rääkida kuldvaluutast, ehk õigemini, nagu edaspidi veel rohkem selgineb, kulddeviiside valuutast.

*

Eeltoodust nägime juba, et riigipangal selleks, et maksubilansi ülejääkisid katta, välisvaluuta kordkorralisteks ostmisteks ning müümisteks vastavad välisdeviiside reservid peavad olema. Nende reservide ehk n. n. kullakatte kohta on meil kuni viimase ajani segadus valitsenud. Veel hiljuti tõivad aja-

lehed Eesti panga presidendi hra Aule Londoni külastamise puhul ekslikke teateid, nagu kavatakse meie riigipank säält kullalattisid osta, mis paberraha tagatiseks väga tarvilikud!

Selgitame siin järjekorras ka kullakatte mõistet. Viimane tekkis 19-da aastasaja jooksul igalpool sel moodsul, kuidas otsustati kuldraha kõrval ka paberraha tsirkulatsiooni anda. Niipalju kui ajajooksul paber ikka domineerivaks sai ning kuld ainult selle osalise kattena esines, on meil tegemist juba riigikodaniku „metallistlise“ psühholoogia petmisega. Liikused ju enne sõda igal pool Euroopas pääle metallraha rahapankade pangatähed, mis enamasti ühe kolmandiku võrra (kontinentaalne süsteem, banking principle) seaduslikult kullaga kaetud pidid olema, ülejäänud osal oli tagatiseks enamalt jaolt hääd kaubavekslid, riigi võlatähed jne. Kui sel sisseseadel teoreetiliselt oletada, et kodanikud ühel hääl päeval kulda oleks nõudnud, siis oleks vastavad riigipangad muidugi pankrotti pidanud tegema. See ei saanud harilikudes oludes ette tulla, sest sellevõrra kui paberraha panka oleks toodud, oleks kogu riikline vahetusprotsess suuresti tormaseeritud olnud, ehk see oleks automaatselt giro ehk tshekisüsteemi pääle pidanud üle minema. Aegajalise ümbervahetuse vastu arvasid pangad endid aga ühe kolmandiku kullatagaraga kogu emisjonist rohkem kui tarvis kindlustatud olevat. Kaks kolmandikku pangatähtede üldsummast oli, nagu tähendatud, äri- ning riigivekslitega kaetud ja nende põhjal väljaantud paberraha oli tegelikult krediit eramajanduste ja riigile. Sellega oli üksikutes riikiües paberraha palju rohkem liikumas kui kulda ja metallistide „puhas usk“: et neil ikka veel kuld maksev, oli silmapetus.

Kullakattega ei saavutatud mitte puhast „kuldvaluutat“, ehk seda küll nii nimetati, selle ülesandeks oli tegelikult väljakujunenud rahapankadele nende emisjoni teel loodavale krediidile seaduslikke piire ära määrata. Seda selleks, et mitte inflatsiooni ei tekiks, s. t. et mitte ülemäärast raha ei produtseeritaks, mis vahetusprotsessis segadusi ning teisi tuntud ja mitmeti selgitatud majanduslisi pahesi esile kutsuks. Sest rahapankadele on iseenesest mõista väga soodne „raha“ trükkida, seda tööstusele ja kaubandusele (vahest ka ainult „sõbralikkudele“ ettevõtetele), välja jagada, ning krediitide eest protsente vastu võttes jälgida, kuidas kogu majandus antud krediitide abil „kosub“. Nii oli see Inglismaal 1797—1819, nii Ameerikas pääle osariikide sõdasid, nii ka Eestis 1920—1922.

Muidugi mõista, arenevad eramajandused antud krediitidel ka päris jõudsasti, kuid nikaua kuni ühes krediitidega produktsioon kaasas jõuab käia; teiste sõnadega: niikaua kuni uuele ostujõule ühel ajal ka uued majanduslised hüved seltsivad. Jääb viimane ära, siis on inflatsioon käes. Sel puhul, kus puht pabervaluuta liikvel, tekitab inflatsioon oma esimese sümptoomi, erakorraliselt passiivse kaubabilansi, mis järkjärgult ka maksubilansi passiivseks muudab. Börsil suureneb nõudmine deviiside järele, mis pakkumisega kuidagi kokkukõlasse ei jää ja paratamata on natsionaalse vekselkursi langedmine...

Puhul, kus vanasti rahapangad sellekohaste seaduste põhjal ühe kolmandiku (Saksamaa) ehk kaks viiendikku (Austria-Ungari) oma emisjonist kullaga katma pidid ning pangatähti vabalt kulla vastu ümber pidid vahetama, tuli krediitide liialdusel paisutamisel paberraha varsti panka tagasi. Siin oli sissemaaline rahaüksus vastaval kullapariteedil ja tertium comparationis'e põhimõttel väljamaa omadega kindlasse vahekorda viidud ja natsionaalne veksel-

kurs sai ainult kullapariteedi ümber kõikuda, — ennem pidi vabalt ümberjooksev ja rahapankadest paberrahade vastu väljalunastatav kuld kui kõige realiseeritavam kaup väljamaale rändama ja siis vast — (otsemal juhtumisel küll kui rahapank kullavahetuse ära lõpetas) võisid välised vekselkursid tõusta.

Kullakatte ülesanne oli, toonitame veel kord, baromeetris emisjonile ning krediidi poliitikale olla. Tõusis nõudmine kulla järele riigipangas, siis oli see kindlaks tunnuseks, et börsil nõudmine välisvaluuta järele küllaldast rahuldust ei leidnud ehk deviiside kursid sääl üle kullapariteedi ulatasid ja maksimisteks väljamaale juba puhta kulla saadeti tarvitati. Rahapank pidi siin paberraha tähti vahetusprotsessist ära tõmbama ja tarviduse korral krediiti kitsendama, et nõudmist ning pakkumist, produktsiooni ning konsumtsiooni sisemaal jälle oma harilikudesse roobastesse viia. Kontinentaalne süsteem ning banking principle on sellega väga elastiline, selle vastu aga Inglise süsteem ja n. n. currency principle (Inglismaal oli üle kullakatte emisjonile lubatud paberraha hulk seaduslikult ära määratud ning inflatsiooni võis tegelikult ainult kullainflatsioonina ette kujutada) köidetud süsteem.

Kullakatte ülesandeks on veel, niikaua kuni rahvast metallistlik sugestioon välja pole kistud psükoloogiliseks usaldusaabinõuks paberrahale olla. Sest arvab ju iga mees kindlasti, kui ta paberraha omab, mis seaduslikult igal ajal kulla vastu ümbervahetatav, et ta kuldraha omab. (Unustusesse jääb muidugi asjaolu, et rahapank tegelikult ja vastavalt ainult ühe kolmandiku paberrahast võib välja lunastada — kui see kõik ühekorraga ümbervahetusele tuleks). Kuni nominalistilise vaate täieliku võidule pääsemiseni peetakse ju ikka osa teoreetikeride poolt kulda seks „õigeks“ rahaks ja paberit ainult „surrogaadiks“ ning „hädaabinõuks“.

Eestis oleks mõeldav kullakate selle puhtamas mõttes (kullalattidena ehk kuldrahana) ühes vastava paberraha väljalunastamisega ainult siis, kui valitsusel kõigi nominalistiliste rahateooriate kiuste kavatsusel oleks kuldraha liikvele lasta, kuid esialgselt peab ka sel puhul kartma, et niisugune samm meil asjata segadusi tooks. Meie hää raha saaks thesaureerimise objektiks Venemaal — valguks sinna, — ning meie ei saaks siin palju parata, oleme selle maa lähemad naabrid, ühtlasi ei ole Moskva vekselkurs mitte üksi meie ära määrata ning sellega seisaks meie riigipangal alaliselt emisjoni reguleerimised ees, mis suurte kullaturude kauguse pärast sisemaa majandusstabiilsedele hädaohlikuks võivad saada. (Hää juhtumisel, kus meie Vene vekselkursi oma mõju alla saavutaksime, võib see muidugi vastandina hääd teenistust meie pankadele anda!)

Kullaprobleemi põhimõtteliseks lahendamiseks ei oleks ühtki põhjust rutata, iseäranis tuleks aga Saksamaa praeguse paberüksuse, rentmarga arenemist silmas pidada.

Meie sisises süsteemis on kullakatte ülesandeks olnud Eesti pangale otsekoheseks abinõuks olla deviiside poliitikas. Ses rahvusvahelises läbikäimises tarvitati nii konto-korrent kui ka pikaajalisemaid arveid väljamaa pankades, selleks võib tarvitada väljamaa kapitalituru hää tundmisel ka muid väljamaa väärtpaberisi: eraaktsiaid ning obligatsioone, mis pangale suuremaid % sisse toovad ja hädakorral kergesti realiseeritavad oleks. Kuld kui niisugune, deponeerituna väljamaa pankadesse, ei kannu mitte protsente ja tema hoidmine sääl võiks halvemal juhtumisel ainult kahju tuua.

Emnesõjaaegsetest kogemustest tohib küll väita, et Austria seaduste järele paberrahal kindel sisu (Goldkernwährung — $\frac{2}{5}$ pangatähtede emisjonist kullas) oli, mis ilma ümbervahetamata pangakeldrites seisis — kuid see oli siin tingitud suurriigi sihtidest ja sellekohasest ettevaatlikkusest, määratud pääasjalikult ainult sõja otstarbeks. Meie olukorral tuleb ka sel puhul deviise eeldada — ja sellega „kuldeviisiide“ valuutat. Praegusel momendil maksev sisuliselt Saksamaal — ehk sääl küll kuni siiaamaani pangatähti kullahinnaga pole seotud, s. o. rentmargale kullapariteeti antud — Saksamaal funktsioneerivad „kattena“ pantkirjad põllumajanduse ja tööstuse pääle. Kuldeviisiide valuuta juures (samuti kui ka endise Austria-Ungari kuldsisu valuuta juures), kus väljalunastamata paberraha liikvel on, jääb täiesti ära kullakatte funktsioon emisjoni ning krediidi poliitikale baromeetriks olla. Keskpanga deviisiide reservid teenivad ainult maksubilansi ülejääkide katteks ning sellega usaldusabinõuks rahaüksuse stabiliteedile, s. o. usaldustagatiseks rahale endale.

Tarviliku rahahulga mõõdupuu kui ka raha ning krediidi loomise probleem peab sellega teisiti selgitamist leidma.

*

Veel merkantilistide ajal saadi rahast, mis tol ajal ainult kullana esines, nii aru, nagu oleks see rikkuse pääkehastaja; kullakogumise põhimõte, ilma selle sihtide lähema äramääramiseta, oli igalpool valdav. Arusaamine, et raha kasutoovus, nagu igal teiselgi hüvel, teatavate majanduslikkude tarviduste rahuldamisest seisab, ning et raha tema eriliste funktsioonide ärajäämisega iseenesest üleliigseks asjaks saab, on põhjust annud rahatarbe kvantitatiivprobleemi üle tõsisemalt mõelda. Nii tuldi aegamööda otsusele, et raha ainult mehanismina produktsiooni ja konsumtsiooni vahel, majanduslikkude hüvede vahetusprotsessis ainult vahetusabinõuna figureerib, ja nagu iga masinaga seda kasulikumat valmistamist saavutatakse, mida odavamalt see töötab, nii suudetis siis ka aegamööda kõikide rahapäraste ülesannete täitmisel võimalikult väheseraha hulga kasu näha.

Inglise filosoof Locke oli üks esimestest, kes raha tarviduspõhimõtte üles seadis. Selle järele peab alati tavalik suhe kogu maal ümberjooksva rahahulga ning muude kaupade vahel olema; ta võrdles raha tarvidust tasakaalus kaaluga, mille ühel kandikul kõik natsionaalsed hüved ning teisel raha seisab.

Locke tähendas väga õieti, et rahvamajanduse rahatarvidus ennast mitte teatava hulga kallismetallide ehk paberitähtede pääle ei koonda, vaid et olemasoleval rahal teatav stabiilne väärtus teiste hüvede vastu peab olema. Locke'i kaalude põhimõttel seadis ka Rikardo oma kvantiteedi teooria, mida nüüd „naiviks“ hüütakse ning mille järele, lühidalt, raskuse juurdelisamisil kaalu rahapoolsele kandikule ka teine kandik üles kerkib, ehk teiste sõnadega rahahulga suurendamisel ka proportsionaalselt hinnad kerkima peavad.

Ometi ei ole asi nii lihtne. Juba asjaolu, et natsiooni hüvitagavarast ajalisel ainult väike osa vahetusstaadiumis seisab (ära jäävad tihemini maapind, ehitused, masinad, tooresained jne.), ning nii rahale vastu astub, kuna samuti rahast suur hulk therauserimise alla käib, lõhub see otsekoheselt sarnase kaaluvahekorra. Sellekohase arusaamise tõi siis teadmine, et rahahulk alaliselt ainult vahetuses seisvate hüvede väärtusega tasakaalus pidavalt olema, ja raha ainult niipalju vaja olla, kuipalju hüvesid üksteise vastu ümber-

vahetataks. Kuna nüüd üks ja seesama rahaüksus ajaliselt järgimööda käest kätte käib, seega järgimööda vahetusprotsessi süvendab, siis tekks teooria, mis kuni viimase ajani rahvamajanduse rahatarvidust on püüdnud selgitada. Natsiooni rahatarvidus määratakse sellejärele teataval ajajärgul vahetusel olevate hüvedega ning teiseks raha „ümberjooksu kiirusega“. John Stuart Mill ning Sisimondi tõivad sellekohase vormeli: $m = n : s$ (kus m tarviliku rahahulga suurusena, n aastase vahetussummade üldväärtusena, ning s ümberjooksu kiirusena, s. o. kordadena, mille võrral raha aasta jooksul käest kätte käib, figureerib).

Kuid ka selle tulemusega ei jäädud rahule. Juba klassilistele natsionaal-ökonoomidele näidati ning võeti nende poolt ka omaks asjaolu, et pääle raha-tähtede suurel määral ka teisi krediidiabinõusid olemas on, mis rahahulga üld-tarvidust vähendavad, kui ka raha ümberjooksu kiirust suurendavad — nii tshek, veksel, giro, kompensatsioon pangaasjanduses jne. — (üalloodud mate-maatilises vormelis tulla sellega aastase vahetussummade üldväärtusest n vastav rahatarvidust kokkuhoidev tegur x maha arvata). Asi läheb aga nüüd uute valemite puhul, mis Saksa majandusteadlased Menger ja Hildebrand üles on seadnud, veel keerulisemaks. Nii tähendab Menger (art. „raha“ — Hand-wörterbuch der Staatswissenschaften), et pääle vahetustarviduse raha veel ühekordseteks kapitali ülekandmisteks tarvitatakse, ning pääle selle peab veel igasugusteks maksimisvalmisolekuteks üksikutes eramajanduslistes kui ka riiklites kassades teatav põhifond olema, mis alaliselt thesaureerimise põhimõtte alla käib. Natsionaalselt tarviliku raha koguhulka võida ainult üksikute eramajandusliste ning riikliste kassade maksmise tarviduse kogu-summana ära määrata.

Ka Hildebrand tähendab, et raha esimeses järjes ainult maksuabinõu on, ja ainult sellena tuntakse üldiselt tarvet tema järele. Raha ajalist tarvidust võida ainult järjekorda tulevate maksimiste kogusummaga ära määrata, ku-nagi mitte vahetusprotsessis ettetulevate tehingutega, s. o. müümiste ning ostmistete üldsummade arvestamisega. Ka olla, teiseks, täiesti võimata vana teooria juures „raha ümberjooksu kiirust“ mõõta. Raha tarvidusest saada ainult sellega pilti, et ajaliselt, s. o. kas ühe tunni ehk ühe aasta jooksul, ette-võetud maksimiste kogusumma üles arvatakse. Hildebrand'i teooria on üldi-selt väga tume ja leiab iseäranis Helfferich'is kindla vastuseisja. See on ka arusaadav, sest juba mõte iseenesest, kõiki natsionaalseid maksimisi ühe mo-mendi pääle kontsentreerida ning säält järeldusi teha, on sama problemaati-line asi kui Hildebrand'i poolt kõvasti mahakritiseeritud „raha ümberjooksu kiirus“. Kui veel pikemat aega aluseks võtta, näit. ühte tundi — kes garan-teerib siis, et ühte ja sedasama rahaüksust mitte kümnetes maksimistes ei tar-vitata, ja selle eest tahab Hildebrand ju hoiatada. K. Helfferich näitab oma raamatus „Das Geld“ pikemalt Hildebrand'i teooria valekäikusid.

Et olemasolevatest rahateooria rägastikkudest nüüd kuidagi välja pääseda ning riikliselt tarviliku rahahulga üle lõpuselgust muretseda, selleks läheme välja vanast Locke'i poolt ülesseatud kaalude põhimõttest. Eraldada tuleb siis aga kõigepäält seda põhijapaneva tähtsusega asjaolu, et meie mõlemil kaalukandikul täiesti iseseisvaid ning omaette arenevaid tegurisi peame sil-mitsemä. Alles pääle põhjalikku analüüsi mõlemi koosseisu juures tohime ütelda, kas tasakaal õieti on üles seatud, siis tohime ka nii raha kui ka hü-vede kandiku kohta „arvelisi“ järeldusi teha.

„Rahapoolne“ ning „kaupadepoolne“ mõiste ei ole uus. N. n. „Geldseite“ ja „Warensseite“ üle vaieldi jällegi lõpmatuseni Saksamaal 1917.—1920. a., s. o. inflatsiooni esimestel aastatel, selgitades küsimust, kumb neist säälesele kaubahindade tõusule suurema tõuke oli annud. Teatavasti tähendati sääl alguses igalpool, et ainult tootmise vähenemine suuremat nõudmist kaupade järele olla tekitanud ja sellega hindasid kergitanud, kuni siis lõpuks rahatähtede üleliigne väljaandmine oma järeldustega selgust tõi.

Vaatleme otsemalt „rahakülge“, s. o. natsionaalse vahetuskaalude rahapoolset kandikut. Kahtlemata on siin esimene reaalne punkt, kust meie üldse välja minna võime, Menger'i poolt esitatud üksikute eramajandusliste ning riikliste kassade koosseisud. Iga üksik inimene, iga üksik ettevõtte ning asutus peab vastavalt oma sissetulekutele ning väljaminekutele, pääasjalikult aga tegelikkudele maksmistele, omal hoidma alaliselt teatava rahatagavara -- mis muidugi kuld- või pabervaluutana liikvel, kulla- ehk paberüksustes loetav on. Neid üksikuid kassasid momentaalselt üle riigi kokku võttes saaksime üldise tsirkulatsiooni summa, mis aga iseenesest veel natsionaalselt õiget rahatarvidust ei pildista. Sest pääle materiaalsest rahatagavara on olemas veel krediitrahad, mis oma iseolemises materiaalsest rahast on võrsunud.

Kapitalistiline majandusareng on nimelt endaga kaasa toonud asutused, mis tarvilikul korral üksikute isikute ning asutuste kassapidamised ning sellesjärgnevad maksimised enda peale võtavad. Nendes asutustes, pankades, kogub üksikutes kassades ajutiselt mittetarvilik raha kokku, ning iseloomustav on neiski tsentrumites asjaolu, et siingi niiviisi kokkutulnud raha alaliselt tarvis ei ole, — pangad õiendavad oma klientide maksimised ning laenavad võõrast raha veel väljagi. Sel puhul nüüd, kus keegi nii laenatud rahaga oma maksimisi õiendab, on meil tegemist krediitrahaga ühe vormiga. Selle iseloomustajaks on eriti diskonto, kontokorrent ning lombardkrediit.

Maksimisi toimetatakse peale sarnase mooduse aga veel giro ja kompensatsiooni süsteemil, s. o. kirjalikul võlgade ning nõudmiste ülestähendamisel, — maksmine ise järgneb alles pikema aja järele ehk jääb kompensatsioonil, s. o. üksikute nõudmiste omavahelisel ülesarvamisel, hoopis ära. Ka neid maksimise vorme, mis usalduse pääl põhjenevad, peab krediitrahaga kategooria alla arvama.

Kolmandaks tarvitatakse maksmisteks veel võlakohustusi, vekslid, tshekke, maksikäsked — need paberid võetakse vastu „An Zahlungs statt“, nagu Saksamaal seda nimetatakse, nad käivad vahest mitmest käest läbi, enne kui nad puhast raha näevad.

Sarnase krediidi peal põhjenevad operatsioonid, nagu kogu krediidi probleem üldse, ilmestavad klassikerite poolt ülesvõetud ja modernis rahvamajanduses lõpulikult väljaarenenud n. n. „raha ümberjooksu kiiruse“ probleemi iseäranis hästi. Mida rohkem arenenud kõik krediidi ning ilma puhta rahata maksimise süsteemid, seda vähema tsirkulatsiooniga aetakse läbi. Krediidi süsteemide jõudne arenemine eeldab aga arenenud pangaasjandust ning jõukat kodanikkude klassi.

Nii palju rahatarviduse kaalude „rahapoolsest“ kandikust.

Nägime meie, et siin koosseis väga mitmekülgne on, koosseis mille üksikud aatomid oma funktsioneerimise kokkukõlas omaette analüüsimist nõuavad, siis on lugu nõndasamuti ka hüvedepoolse kandikuga. Võttes siin kogu:

riiklist kaupade ja teenistushüvede massi, ei saa meie öelda, et see oma koosseisus stabiilne on ehk ajaliselt stabiilseks võib jääda. Siin on meil kõigepealt alalised tegurid, nagu riikline kodanikkude arvu, produktsiooni ning üldise jõukuse suurenemine — mis ühtlasi suurenevat rahvahulka nõuavad. Rohkem veel, ühe riigi soodsat majandusarengut iseloomustab just vahetusprotsessi elavamaks muutumine. Viimasel puhul aga tarvitatakse rohkem raha; kui riik selleks mitte uusi kuldükke ehk paberitähti välja ei anna, siis võetakse krediit raha suuremal määral tarvitusele, areneb tsheki, giro ning kompensatsiooni süsteem. Pankades suureneb aga ka kõigepealt diskonteeritud vekslite portfelli, milliste abil eramajandused lühikeseajalist krediiti nõutavad. Puhul, kus vanad pankade sularaha tagavarad väheseks jäävad, tõiuse diskontoprotsent ja sellega kogu natsionaalne kapitali protsent. Kui sarnase arenemise puhul riik ikka uut sularaha välja ei anna, siis võib see lõpuks ka väljaspoolt sissetoodud saada, sisemaaliseks läbikäimiseks muidugi kulla näol, mida keskpankadesse natsionaalse raha saamiseks presenteeritakse. Kui selle süsteem kulla põhjal baseerub, on siis aga juba rahapangal uue raha väljaandmine seaduslikult möödapääsemata. (Puht pabervaluuta, mille sisseadeld rahapangad ka kulda ostma pole kohustatud ning mille emisjoni maksimum seaduslikult ära määratud, on igatahes ka siis autonoomne.)

Võiks nüüd küsimuse üles seada, kas poleks koguni soovitatav sisemaalist raha ümberjooksu kitsendada, et selle abil krediidi asjandust edendada ning tsirkulatsiooni kokkutõmbamisega kaasaskäiva kapitali protsendi kõrgenemise teel väliskapitali maale avatleda. Tähendada tuleb, et see mõte mitmeti teostamist on leidnud, nii vähemal määral viimastel aastatel ka Saksamaal. (Kuna praegu üksikud valuuta süsteemid mitte kulla kaudu üksteisest ei olene, siis teame, et sellele vastav sisemaalise raha ümberjooksu suurendamine teoreetiliselt sellest küljest õige problemaatilise tähtsusega on; väliskapital — kui ta näiteks Eestisse tuleb, ostab siit pabermarkasid ning läheb ise deviisidena kas Eesti ehk kommertspankade korraldusesse. Välisvaluuta tarvitatakse meil aga kaheks otstarbeks — emb kumb — kas thesaureeritakse ta ehk läheb impordi tasuna uuesti väljamaale tagasi. Kuna meie iseisva majanduse pääesmärk on endale võimalikult palju produktiivseid jõude soetada, siis on ka selle otstarbe kohane import väga soovitatav... (Pikemalt veel v. art. meie produktsiooni poliitika Vaba Maa 8. märts 1924. a.) Igasuguse üleliigse raha ümberjooksu kitsendamise vastu tuleb küll võidelda, sellepärast et see asjata kriise tekitab: ette kujutada näit., et meil tsirkulatsiooni $3\frac{1}{2}$ miljardi pealt $2\frac{1}{2}$ miljardi pabermarga peale saaks alandada, on võimata.

Tsirkulatsiooni alandamine ehk suurendamine ühe ehk paarisaja miljoni pabermarga võrra on küll ettekujutatav, kuna siis krediit raha võimsalt tühjaksjäänud augud täidab; ehk ümberpöörduvalt muidugi ära jääb.

Ühenduses alalise majandusarenguga ning stabiilse majanduspoliitikaga tekivad aga, kas looduse sunnil ehk teisiti, väljastpoolt äraolenevatel põhjustel, tihti majanduskonjunktuurid, olgu need produktsiooni ehk turu takistused, mis looduslistel ehk poliitilistel põhjustel on tekkinud, ning need võivad rahatarviduse peale samuti kitsendavalt ehk laiendavalt mõjuda. Üheks tähtsaks teguriks sarnastel kriisidel on usalduse kaotus pankade ning pikemaajalise krediidi vastu. Pankadest võetakse sarnastel aegadel (ka usalduse kaotasule mõne suurema panga irarhi puhul) hulgana deposiite välja, vekselkrediit, tshekisüsteem jääb ära jne. Igamees nõuab suuremal arvul ikka su-

Taraha... Sarnaseid sularaha kriise võib mõnel pool juba aasta lõpus näha, kus eramajandustes suuremad maksmised.

Kõigil neil juhtumistel on keskpankade ülesanne rahaturgu likviidina hoida.

Tagasitules nüüd oma väljamineku punktile — „kaalude süsönüümile“ riiklises vahetusprotsessis — peame tähendama, et hindade nivoo stabiliseerimise mõttes tähtis on, et mõlemad kandidid siin alati võimalikult ühetasaselt koormatud oleks. „Kaalumise“ juures on majanduslisel riigivalitsejal mõlemist kandidist tähelepanekuid tehes võimalus antud aga ainult rahapoolset kandidist emisjonist, diskonto ning deviiside poliitika abil kontrollleerida.

Konstantset sularaha tarvidust ei saa rahvamajanduses kunagi kauemaks ajaks ära määrata, ei saa kunagi ütelda, et näit. 35. miljoni kuldmarka Eesti normaalseks emisjonist normiks jääb. Kuna aga meie krediitrahast süsteemid ning sellega arvete õiendamine hoopis väljaarenemata on, siis on soovitatav et meie oma ümber jooksvat paber raha hulka lähema aja jooksul mitte ei suurenda. Meie põllumees, kaupmees ning tööstur peab õppima raha pankadesse hoiule tooma, ning tsheki ja giro abil arveid õiendama. Iga igapäevastest kassatarvidustest ülejääv mark on vahetusprotsessile „surnud kapital“. Mida intensiivsemalt kasutatakse raha, mida ettevõtlikumalt töötab majandus, seda parem: sellega saavutame endi pääsihi — uute hüvede loomise.*

Eesti rahaseaduse eelnõus on ette nähtud emisjonist üldsummana praegune pangatähtede norm 3,5 miljardi pabermarka ehk 35 miljoni kuldkrooni, millest 25 miljoni Eesti panga aktiivadega s. o. panga ümberkorralduse puhul ka riigi võlakohustustega kaetud võivad olla. Ülejäänud 10 miljoni pangatähti peavad kullaga ehk välisdeviisidega mark marga vastu mündiseaduse relatsioonil kaetud olema. Kuldraha võib keskpang mündiseaduse põhjal oma soovi järele piiramata hulgal välja anda, samuti on ta kohustatud mündiseaduse põhjal oma soovi järele igal ajal kangikulda müntide lõomise relatsioonil oma pangatähtede vastu ümber vahetama, s. t. iga kilogrammi puhta kulla eest 2480 kuldmarka maksma, maha arvatud lõomise kulud, mis rahaministri poolt kindlaks määratakse. Rahaministrile on õigus antud riigi majandusnõukogu nõusolekul Eesti pangalt rahatähtede tsirkulatsiooni kitsendamist ehk laiendamist nõuda. Seda aga mõlemis suunas kord aastas kuni 10%-ni kogu emisjonist. Emisjonist suurendamise puhul üle 35 miljoni kuldmarka, peab iga uuesti väljaantud pangatäht mark marga võrra panga korralduses olevate välisdeviisidega ehk kullaga mündiseaduse pariteedil kaetud olema.

Nii palju kokkuvõtlikult mõnest tähtsamast paragrahvist. Kuna Eesti pangal mündiseadusega võimalus on antud ka kuldraha tsirkulatsiooni anda ning rahaminister majandusnõukogu hääkskiitmisel Eesti Vabariigi piirides seadusliku maksuabinõuna tarvitusele võtta võib lubada ka põhjamaade rahaliidu (Rootsi, Norra, Daani) kuld münte, siis saab meil kuldraha automaatselt liikvele tulla, niipea kui ümberkaudsed riigid seda tarvitusele võtavad.

Lõpuks olgu tähendud, et meie kulddeviiside valuuta, s. o. meie väljalastamata pangatähed kallim kui kuld on, sellepärast et nad paberist on tehtud! Seda aga siis, kui riigis täielik kord valitseb, ning keskrahapangal võimalus on antud oma ülesannetes täiesti vabalt talitada. Paberraha kui niisugune seob rahvast oma riigiga.

Dr. rer. pol. E. Fählmann.